

286741

ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 111

ІНОЗЕМНІ МОВИ

ВИПУСК 7

«ВИЩА ШКОЛА»

98 коп.

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

№ 111

ІНОЗЕМНІ МОВИ

ВИПУСК 7

ВИДАВНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ВИЩА ШКОЛА»
ВИДАВНИЦТВО ПРИ ХАРКІВСЬКОМУ
ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
Харків 1974

У випуску вміщено статті з англійської і німецької філології. Розглянуто актуальні проблеми граматики і лексикології, а також питання психології навчання іноземним мовам.

Матеріали випуску можуть бути використані викладачами іноземних мов у своїй роботі.

Вісник друкується за рішенням Ученої ради факультету іноземних мов Харківського державного університету імені О. М. Горького.

Редакційна колегія

доц. Л. О. Вороніна (відповідальний редактор), доц. Г. В. Ейгер (секретар), канд. філ. наук В. Б. Андронова, канд. психол. наук В. І. Безуглий, ст. викл. О. С. Калиниченко, ст. викл. В. А. Кухтенко, ст. викл. С. Т. Навальня, викл. О. О. Розказова.

Редакція гуманітарної літератури
Зав. редакцією Шинкаренко Г. Л.

ПРО «ВНУТРІШНЮ» КОНВЕРСІЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

До цього часу все ще залишається невирішеним питання про природу розрядів у межах частин мови. Проблема внутрі-розрядних класифікацій, як і сама класифікація словникового складу по частинах мови, є необхідним складовим елементом загальної теорії мови.

Про внутрішню класифікацію в межах частин мови неодноразово говорилося в роботах багатьох лінгвістів [1, 2, 3, 4]. Всі вони вказують на відсутність систематизованого аналізу підкласів, що входять до складу частин мови.

Звертаючись до питання внутрірозрядної класифікації і розглядаючи її на прикладі таких частин мови, як іменник, дієслово, прикметник, В. М. Ярцева [3, 19] говорить що чітка класифікація складна і «виділення окремих груп та підгруп, а також віднесення конкретних лексем до тієї чи іншої групи спірне».

В. М. Ярцева вказує, що внутрірозрядна класифікація, тобто класифікація, пов'язана з тим чи іншим категоріальним значенням (наприклад, числа у іменників, перехідності та неперехідності у дієслів, ступенів порівняння у прикметників), може охоплювати лексичний матеріал повністю або частково, і залежить це насамперед від «ємкості самої граматичної категорії, але частіше зв'язане воно з лексичними особливостями, що не дозволяє даному розряду слів прийняти відповідну граматичну форму» [3, 18].

Відомо, що в межах більшості частин мови існує декілька більш дрібних розрядів. У загальному лексико-граматичному розряді іменника звичайно називають окремі розряди іменників власних, загальних, речових, абстрактних та ін. Із загального лексико-граматичного розряду дієслова виділяють розряди перехідних та неперехідних дієслів, граничних та неграничних і т. д., у прикметника — розряди якісних та відносних.

Суть цих розрядів по-різному розглядається у роботах вітчизняних і закордонних лінгвістів. Серед різних точок зору на дане питання можна виділити дві найбільш розповсюджені:

1) граматична, що визнає основою класифікації граматичні ознаки. Л. С. Бархударов [4, 16], який дотримується цього погляду, пише: «Щодо таких розрядів слів, як частина мови і більш дрібні підрозряди всередині тих чи інших частин мови

(дієслова перехідні та неперехідні, іменники обчислювані і необчислювані та ін.) то вони не що інше, як граматичні класи слів...

Значення морфолого-синтаксичних класів і підкласів слів (частин мови та підрозрядів всередині самих частин мови)... за самою своєю суттю є не що інше, як значення граматичні.

2) Лексико-граматична, що заснована на тих же принципах по яких слова виділяються в окремі лексико-граматичні розряди — частини мови.

Так, В. М. Ярцева не тільки розглядає внутрірозрядну класифікацію як лексико-граматичну, але й вважає що сама можливість внутрірозрядної класифікації вказує на тісний зв'язок у цих випадках граматики та лексики, і «якщо можна так висловитися, вплив лексики на граматику» [3, 19].

Вважаємо, що в розв'язанні даного питання праві ті лінгвісти, які в основу класифікації лексем у межах граматичних частин мови кладуть сукупність семантичних, морфологічних та синтаксичних ознак.

Проаналізуємо взаємовідношення між такими семантико-граматичними варіантами лексеми «family»:

I family — *сім'я як мінімальний осередок суспільства*:

My family is small (Mazo de la Roche).

Our families are great friends.

II family — *сім'я, тобто члени однієї сім'ї*:

My family are early risers (Jespersen).

How are your family (Hemingway).

III family — *сім'я як група явищ*:

(a) family of languages (лінгв.) *мовна сім'я*.

(a) family of curves (мат.) *сімейство кривих*.

(a) chlorine family (хім.) *група хлору*.

Всі три слова об'єднує між собою та з іншими розрядами іменників лексико-граматичне значення «предметності». Але в той же час іменник «family» у другому значенні має більш часткове, хоч і досить узагальнене значення «сукупної єдності» однорідних, але не однакових предметів, яке і відрізняє її від «family» у першому та третьому значенні. Ця особливість лексико-граматичного значення обумовлює різницю у їх парадигмах та сполучуваності: «family» в першому та третьому значенні утворює опозиції числа; у другому значенні «family» — одночленна парадигма.

family — families (I, III);

Ø — family II (pluralia tantum).

Сполучення «family» у другому значенні відрізняється від сполучення «family» у першому та третьому значенні; так, «family» II не може вживатися з неозначеним артиклем, а в першому і третьому значенні в однині вживання неозначеного артикля можливе.

Таким чином, іменник «family» у другому значенні виділяється у клас або розряд збірних, на відміну від «family» у першому і третьому значенні, і різниця ця виникає з тих же ознак, що відрізняють весь розряд іменника як частини мови, припустимо, від дієслова.

Аналіз взаємовідносин англійських слів (a) family сім'я — family члени сім'ї; glass скло — (a) glass склянка; hair волосся — (a) hair волосок та ін. свідчить про те, що всередині однієї лексеми можуть існувати різні парадигми, тобто в межах однієї лексеми — сукупність парадигм:

glass (sing tantum) — Ø скло,

(a) glass — glasses — склянка, -и,

hair (sing tantum) — Ø волосся,

(a) hair — hairs — волосок, -и.

Розглянемо вживання лексем moon, dead в наступних прикладах:

a) A full moon rode between the elm trees and there was silence as of the grave (Galsworthy).

b) He had seen so much moon in the last fifteen months (N. Shute).

a) And now he's dead and gone, poor man, as we all shall be (Th. Hardy).

b) Mrs. Thompson, Old Man Fellow's housekeeper had found him deader than a doornail when she went upstairs to see what had kept him so long before breakfast (Roy L. Mangum).

Зіставлення вищевказаних прикладів насамперед ще раз переконує нас у тому, що всередині однієї лексеми можливе існування декількох парадигм:

dead (відносно.) — Ø,

dead — deader (якісн.),

які, як вказує В. М. Ярцева, являють собою один із засобів диференціації слів-омонімів або, у нашому випадку, семантико-граматичних варіантів одного слова. Крім того, вищевказані приклади свідчать про наявність еволюції всередині лексем, оскільки в багатьох випадках вони не мають стабільного характеру і не фіксуються словниками, як наприклад: «much moon» в речовому значенні, «deader than a doornail», «a sufficient amount of leg» — She showed a sufficient amount of leg (Galsworthy).

Крім різниці в парадигмах, речові іменники «moon», «leg», відрізняються від відповідних класоутворюючих лексико-граматичним значенням (хоча й менш абстрагованим, ніж лексико-граматичне значення частин мови) та сполученням, тобто різниця між ними принципово така ж, як і між словами, співвідносними по конверсії і належними до різних частин мови, наприклад, iron(n) — to iron(v).

Виходячи з цього, спосіб утворення внутрірозрядних груп у межах однієї лексеми можна назвати «внутрішньою» конверсією. Як уже зазначалося вище, це продуктивний процес, що являє собою одну з характерних особливостей англійської мови.

Б. С. Хаймович та Б. Й. Роговська [1, 24] говорять, що акти, подібні ігон *залізо* — (ан) ігон *утиг* настільки звичайні в англійській мові, що сміливо можуть розглядатись як одна з його особливостей.

Іноді «внутрішня» конверсія спостерігається тільки в межах фразеологічних структур, наприклад: «The apple-tree was in leaf, and all but in «flower» (Galsworthy). Tom responded with jeers, and started off in high feather (T wain).

У зв'язку з розглядом питання про так звану «внутрішню» конверсію великий інтерес викликає ступінь екстралінгвістичного мотивування тих зрушень, що спостерігаються у процесі внутрішньої конверсії.

У згаданій статті Л. С. Бархударова [4, 18] автор пише, що в усіх випадках, коли свобода вибору граматичної форми відсутня, тобто у випадках зв'язаного вживання граматичної форми, її значення є екстралінгвістично немотивованим, диктується не реальними зв'язками та відносинами об'єктивно існуючої дійсності у тому вигляді, в якому ці зв'язки інтерпретуються тим, хто говорить, а виключно законами та правилами самої мовної структури. Л. С. Бархударов вважає, що в цьому розумінні зв'язане використання граматичної форми не несе в собі ніякої семантичної інформації і є лише лінгвістично, а не ситуативно мотивованим.

До одного з випадків зв'язаного вживання Л. С. Бархударов відносить використання форми числа у тих іменників, де є тільки одна словоформа числа, тобто відсутня свобода вибору його форми, тому що у даній лексемі існує тільки одна словоформа, що належить до тієї чи іншої категорії.

Отже, сюди можна віднести такі слова англійської мови, як *love*, *kindness* та ін., тому що вони мають тільки словоформи однини тобто характеризуються непрямими (*oblique*) значеннями однини. У випадках же їх оказіонального вживання у множині можна, очевидно, говорити про використання семантично мотивоване, коли таке вживання граматичної форми множини несе у собі визначену семантичну інформацію. Наприклад, *She had shown him many kindnesses on her visit to Ialna* (Mazo de la Roche).

Очевидно, зв'язаним, тобто семантично немотивованим повинно бути і вживання з обчислюваними іменниками займенників *many* та *few*, а з необчислюваними — *much* та *little*, а також відсутність неозначеного артикля з необчислюваними іменниками. Приклади оказіонального використання типу «*sufficient amount of leg*», «*less law*». «Of course, if you want a nicer guy who'll hand you more sympathy though maybe a bit less law

(Elliott) повинні свідчити про семантично мотивоване вживання.

Олів Грін [5] пише, що цінним сигналом в англійській мові є те, що для передачі спеціального значення, яке несе слово, його вживають незвичайним способом.

Оскільки таке семантично мотивоване вживання лежить в основі тих змін і зрушень, що відбуваються при внутрірозрядному перерозподілі лексем, все це ще раз підтверджує, що внутрірозрядний розподіл зв'язаний із частковою зміною лексикограматичного значення слова, що входить до даної лексеми, і супроводжується зрушеннями в його парадигмі і сполучуваності. Щодо самих розрядів або підкласів всередині тих чи інших частин мови, то їх слід вважати лексикограматичними класами лексем, а в межах однієї лексеми — її лексикограматичними варіантами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Б. С. Хаймович, Б. И. Роговская. О понятии «конверсия» в применении к русскому и английскому языкам. — «Вопросы теории и методики преподавания английского языка», Днепропетровск, 1961.
2. B. S. Khaïmovich, B. J. Rogovskaya. A. Course in English Grammar. M., 1967.
3. В. Н. Ярцева. Взаимоотношение грамматики и лексики в системе языка. — «Исследования по общей теории грамматики», М., 1968.
4. Л. С. Бархударов. К вопросу о грамматических значениях и их передаче при переводе. — «Иностранные языки в школе», 1972, № 3.
5. Olive Green. The Problem of the Article. — «English Teaching Forum», L., 1971, № 3.

В. Б. АНДРОНОВА

ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ФОРМИ ТА ЗМІСТУ МОРФЕМИ

Вивчення морфеми і характеру її функціонування неможливі без виявлення взаємовідносин її формальної і змістової сторін.

Слід підкреслити, що морфема мінімальна лише як двопланова одиниця, а в кожному окремому плані морфема не обов'язково мінімальна. Наприклад, у слові *столом* граматична морфема — *ом* не мінімальна ні в плані виразу (дві фонemi: О + /М/), ні в плані змісту (три значення: однина + орудний відмінок + чоловічий рід).

Морфема як двопланова одиниця є мінімальним знаком, і на неї поширюються всі «закони знака», у тому числі й обґрунтований С. Карцевським принцип асиметричного дуалізму мовного знака.

Асиметрія змісту і виразу зводиться до того, що «означальне (звучання) і позначальне (функція) постійно ковзають по похилій площині реальності». Кожне «виходить» з рамок, при-

значених для нього партнером: позначальне прагне володіти іншими функціями, крім його власної, прагне до того, щоб виразити себе іншими засобами, крім його власного знака. Вони асиметричні; будучи парними (accouplés), вони опиняються у становищі нестійкої рівноваги [1, 90].

Численні приклади того, що форма й зміст морфеми асиметричні. Одна й та сама форма може позначати різні значення (пор. *жінк-а*, *жил-а*, *стол-а*). Для того, щоб визначити, з яким значенням співвідноситься елемент виразу — а, необхідно включити його у «ряд загальних значимостей», за виразом С. Карцевського:

<i>жінк</i> — а	<i>стіл</i> — Ø	<i>жил</i> — а
<i>жінк</i> — и	<i>стол</i> — а	<i>жив</i> — а
<i>жінц</i> — і	<i>стол</i> — у	<i>жил</i> — и
<i>жінк</i> — ою	<i>стол</i> — ом	<i>жил</i> — о.

У наведеному прикладі одна й та сама форма служить у різних рядах для передачі різних значимостей. Виявляється можливим і протилежне: одна й та сама значимість всередині різних рядів може бути представлена різними елементами плану виразу: (пор. вираження значень «множина+іменний відмінок» у словах *жінки*, *стілці*, *вітрила*, *моря*).

Ці факти суперечать тій нерозривності сторін знака, яку Ф. де Соссюр порівнював з нерозривністю сторін листа паперу.

Звичайно, суперечність між структурою плану вираження і структурою плану змісту зводять до того, що не завжди можна установити між їх одиницями пряме й однозначне відношення, один до одного.

З цієї точки зору виділяють певні синтагматичні відносини між елементами цих двох планів [2, 75].

Однак, на нашу думку, суперечність між планом вираження і планом змісту цим не вичерпується.

Як би не класифікували розбіжності між сторонами знака, сам факт розбіжності ні в кого сумніву не викликає. У той же час можливість взаєморозуміння, можливість функціонування мови обгрунтована тим, що з певним звуковим комплексом пов'язане певне значення. Саме нерозривний зв'язок сторін знака — вираження і змісту — є фундаментом мови.

Як же розв'язати цю суперечність? Незважаючи на безліч літератури з цього питання [3, 4, 5, 6], чіткої відповіді, на жаль, досі немає.

Якщо виключити порівняно рідкі випадки умисної чи неумисної двозначності, у кожному висловлюванні знаки всіх рівнів (морфеми, слова, речення) підпорядковуються «закону знака». Їх сторони (план вираження і план змісту) нерозривно пов'язані, як сторони листа паперу. Тут, у висловлюванні, виявляється структурна ієрархія, яку, звичайно, зводять до формули «складається з». Знак вищого рівня, речення, складається із знаків

більш низького рівня, слів, а останні — із мінімальних знаків — морфем. Це — «перше членування», за А. Мартіне.

Розрив між сторонами знака починається тоді, коли від висловлювання переходимо до систематики, або від мовлення до мови.

У висловлюванні слова *cows* або *oxen* і їх морфемі підпорядковуються закону знака. Але при зіставленні *cows* і *oxen* виявляється, що однакове значення множини виражено по-різному, що схожість змісту не означає схожості вираження, що одиниці змісту утворюють свою систему, а одиниці вираження — свою, що про систему **знаків**, говорити не можна, бо сторони знака відносяться до різних систем, якщо під системою розуміти взаємозв'язок і взаємозалежність **однорідних елементів** [7, 8]. З цієї точки зору слід говорити про **структуру мовлення і системи мови**.

Зрозуміло, рішення такої загальної і складної проблеми не входить у завдання даної статті, та все ж можна зробити висновок, що система створюється взаємодією не цілих знаків, а їх сторін. Це дає підставу говорити про систему плану вираження і систему плану змісту.

Природно, що аналіз взаємовідносин системи змісту і системи вираження — необхідна умова лінгвістичного аналізу.

Діалектико-матеріалістичне вчення про характер взаємодії форми та змісту (стосовно до мови — плану вираження та плану змісту) передбачає і в онтології, і в гносеології суперечливий характер їх єдності, що обумовлює можливість не тільки їх купного, але й окремого розгляду.

Щодо проблеми, що нас цікавить, про змістовну та формальну сторону морфемі сказане вище дає підставу для детального розгляду системи морфемі у плані змісту і в плані вираження та характеру взаємодії цих систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. С. Карцевский. Об асимметричном дуализме языкового знака. — В. А. Звегинцев. «История языкознания XIX—XX веков в очерках и извлечениях», ч. II. «Просвещение», М., 1965.
2. Н. Д. Арутюнова. О значимых единицах языка. — «Исследования по общей теории грамматики», М., 1968.
3. Е. Курилович. Лингвистика и теория языка. — В. А. Звегинцева. «История языкознания XIX—XX веков в очерках и извлечениях», ч. II. М., 1965.
4. В. Скаличка. Асимметричный дуализм языковых единиц. В кн.: «Пражский лингвистический кружок». «Прогресс», М., 1967.
5. А. М. Мухин. Проблема содержания и формы в лингвистике. — «Ленинизм и теоретические проблемы языкознания». «Наука», М., 1970.
6. Г. П. Мельников. О типах дуализмов языкового знака. — «Филологические науки», 1971. № 5.
7. А. А. Реформатский. Введение в языкознание. М., 1967.
8. А. С. Мельничук. «Понятия системы и структуры языка в свете диалектического материализма. — «Ленинизм и теоретические проблемы языкознания». «Наука», М., 1970.

ПРО ЗАЛЕЖНІСТЬ МІЖ РІВНЕМ ГРАМАТИЧНИХ УЗАГАЛЬНЕНЬ І РОЗУМІННЯМ ІНШОМОВНОГО ТЕКСТУ

Читання іншомовного тексту як один з видів мовної діяльності складається з ряду мовних операцій, спрямованих на розуміння тексту. До операцій, що приводять до розуміння змісту тексту, належать акти сприймання і впізнання слів як лексико-граматичних одиниць та їх мовна інтерпретація, суть якої полягає у виділенні та усвідомленні лексичних і граматичних значень.

Завершальним етапом у цьому процесі є усвідомлення синтетичних зв'язків між окремими словами і, відповідно, осмислення відношень між поняттями, вираженими цими словами. Л. С. Виготський визначає цей процес як перехід від словесного синтаксису до синтаксису значень, перетворення граматики слів у граматику думки.

Ступінь усвідомлення синтаксичних зв'язків між словами залежить від рівня граматичної навички щодо виконання операцій граматичного узагальнення у процесі сприймання граматичних форм слів.

Для встановлення характеру цього співвіднесення було досліджено залежність між рівнями граматичного володіння дієслівними формами, які ми розглядали як показник граматичної навички (тобто навички виконання операції абстрагування) і якістю перекладу тексту, яку ми розглядали як показник розуміння тексту.

Якісна оцінка перекладу тексту була одержана шляхом визначення величини помилок кожного учасника досліджу, вираженої у смислових інформаціях. З цією метою були проаналізовані помилки в перекладі і проведена їх типологізація. Аналіз дозволив виділити найбільш типові помилки і об'єднати їх за категоріями відповідно до їх характеру і значення для розуміння змісту висловлювання.

При цьому враховувалися не тільки їх лексичні та граматичні характеристики, але, передусім, їх комунікативна значимість, тобто брався до уваги обсяг інформації, що втрачався при допущенні кожної помилки.

Оскільки помилки в перекладі призводять до втрати якоїсь частини інформації, що міститься у повідомленні, за одиницю виміру помилок було взято умовну одиницю, названу «смисловою інформацією». Виявлені в перекладі помилки були оцінені у смислових інформаціях, виходячи з їх значення для розуміння змісту.

На підставі цього аналізу і типологізації було складено шкалу оцінок помилок перекладу тексту, в якій кожний тип помилок оцінюється у кількості смислових інформацій, що втрача-

ються у повідомленні при допущенні помилок даного типу (табл. 1).

Користуючись даними цієї шкали, ми зробили оцінку всіх помилок кожного учасника досліджу. В результаті було одержано

Таблиця 1

Шкала оцінок помилок перекладу тексту

№ п.п.	Типи помилок	Оцінка у смыслових інформа- ціях
1	Руйнування структури складного речення	1
2	Неправильний розподіл членів складного речення	0,5
3	Граматичні помилки:	
	а) які впливають на розуміння змісту речення	0,5
	б) які не впливають на розуміння змісту речення	0,25
4	Лексичні помилки:	
	а) які впливають на розуміння змісту речення	0,5
	б) які не впливають на розуміння змісту речення	0,25

сумарну величину помилок кожного учасника досліджу, виражену кількістю втрачених смыслових інформацій. Як було вказано вище, сумарна величина помилок перекладу характеризує якість перекладу тексту.

На підставі одержаних даних було проведено підрахунок помилок за їх типом і по групах учасників досліджу. Залежно від сумарної величини помилок усі учасники досліджу розподілилися на чотири групи. Потім було визначено, до якого рівня володіння дієслівними формами можна віднести учасників досліджу кожної з чотирьох груп¹.

Результати цього аналізу показані у табл. 2.

Аналіз даних, наведених у табл. 2, дозволяє зробити такі висновки:

1. Найвищу якість перекладу (помилки у межах 1,4—4,25 смыслових інформацій) показали, головним чином, студенти з високим рівнем володіння дієслівними формами (22% усіх учасників досліджу — I і II рівень).

2. Більш низька якість перекладу (помилки у межах 4,25—6,5 смыслових інформацій) була показана учасникам досліджу, які відносяться в основному до II—IV рівнів володіння дієслівними формами (12,0% усіх учасників).

3. Учасники досліджу, чий переклад оцінюється помилками у межах 6,5—10,5 смыслових інформацій, відносяться головним чином до V й VIII рівнів володіння дієслівними формами (відповідно 17,6 і 11% усіх учасників досліджу).

¹ Методику визначення рівнів володіння дієслівними формами див. у статті: В. І. Безуглий. Характер оперування граматичними явищами в іноземній мові та усвідомлення граматичних узагальнень. — «Вісник Харківського університету, іноземні мови», вип. 6, 1972.

Співвідношення якості перекладу тексту і рівнів володіння дієслівними формами

Рівень перекладу	Величина сумарної помилки	Рівень володіння дієслівними формами	% студентів, що відносяться до даного рівня	Усього, %
		I	17,6	
I	1,5 — 4,25	II	4,4	22,0
		II	9,8	
II	4,25 — 6,5	IV	2,2	12,0
		IV	4,4	
III	6,5 — 10,5	V	17,6	33,0
		VIII	11,0	
IV	10,5 — 17,0	VIII	6,6	33,0
		IX	26,4	

4. Найгіршу якість перекладу (помилки у межах 10,5—17,0 смислових інформацій) було показано учасниками досліду, що належать до нижчих рівнів володіння дієслівними формами (33% усіх учасників).

Зіставлення якості перекладу тексту з рівнями володіння дієслівними формами свідчить про те, що між ними існує пряма залежність, яка виявляється у тому, що високий рівень володіння окремими компонентами мови визначає високий рівень здійснення мовної діяльності, і, навпаки, низький рівень володіння компонентами мови визначає загальний низький рівень виконання даного виду мовної діяльності (у нашому випадку, читання).

У плані рецептивної мовної діяльності, якою є читання, володіння дієслівною формою виступає як знання мовного правила, бо передбачає знання формально-граматичних ознак дієслова і вміння вживати їх у процесі читання. Тому залежність між рівнем володіння дієслівної форми і розумінням іншомовного тексту набуває характеру залежності між знанням мовного правила і характером виконання мовної діяльності.

Експеримент свідчить про існування прямої залежності між характером виконання мовної діяльності і рівнем мовних знань.

Цей висновок ще раз підтверджує необхідність формування мовних узагальнень у процесі викладання іноземної мови. Відсутність таких узагальнень у свідомості учнів, що іноді спостерігається через надмірне захоплення інтуїтивною методикою, не може привести до досконалого володіння іноземною мовою.

ДО ПИТАННЯ ПРО ІНВАРІАНТНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНСТРУКЦІЇ USED + TO ІНФІНІТИВ

Дієслово — «найконструктивніша в порівнянні з усіма іншими категоріями частина мови» [1, 337] — є центр, навколо якого виникають і функціонують численні конструкції, різні за складом компонентів і мірою наближення до дієслівної парадигми.

Однією з таких конструкцій є широко розповсюджена в англійській мові структура *used + to* інфінітив.

Аналіз цієї конструкції пов'язаний з вивченням таких теоретичних питань, як ступінь граматизації цієї структури, що перш за все передбачає аналіз *used*, синтагматична сфера цієї моделі, її відношення до синонімічних утворень та ряд інших питань.

У цій статті ми розглядаємо лише питання про інваріантне значення *used + to* інфінітив, залишаючи осторонь інші проблеми.

Не заперечуючи ні в якій мірі необхідності врахування лексичного наповнення моделі у процесі її аналізу¹, ми спробуємо висвітлити те інваріантне, тобто незалежне від контекстного оточення значення, яке сигналізується формою *used + to* інфінітив.

Припускаючи, що інваріантне значення може бути складним і включати набір сем, ми дотримуємося того погляду, що поняття «інваріант», яке широко використовується в сучасному мовознавстві, є значення, позбавлене контекстних обмежень, «сема як елемент абстрактної системи мови в ізоляції від її конкретних реалізацій» [2, 176].

Так, уже на морфемному рівні сполучення переривистої морфеми перфекта *has* з лексичною морфемою належить до різня синтагматики [5], і тому мовне інваріантне значення перфекту слід визначати в ізоляції від лексичного наповнення, яке має істотне значення для синтагматичної характеристики.

Треба зазначити, що в англійському мовознавстві не існує єдиної думки щодо структури *used + to* інфінітив і, зокрема, щодо її інваріантного значення.

У відомих нам теоретичних роботах та практичних посібниках з англійської мови радянських і зарубіжних авторів *used + to* інфінітив характеризується а) як засіб вираження тільки багатократних дій в минулому [7, 183; 9, 85; 10, 153] або

¹ «Та обставина, що в реальному процесі спілкування граматичні форми не існують поза їх лексичним наповненням, само по собі не може зняти заперечень проти змішування лексичного і граматичного при науковому аналізі мови» [3, 9]. «Урахування лексичного значення потрібне для деяких граматичних структур, бо інакше однозначне і деталізоване граматичне визначення цих структур не буде досягнуто» [3, 10].

б) як засіб вираження не тільки багатократних, але й тривалих процесів у минулому [6, 153; 12, 88; 8, 326; 11; 13, 149].

З наведених вище дефініцій зрозуміло, що інваріантне значення *used + to* інфінітив не виявлене, і це ускладнює як теоретичний аналіз, так і практичні рекомендації.

Звернемося до фактів мовлення, необхідних для з'ясування інваріантного значення *used + to* інфінітив.

Матеріалом для аналізу були узяті приклади з творів англійських, американських і австралійських авторів XX ст. (170 творів, 12 000 сторінок).

1. «It's just a kid's place really. **Used to be** the nursery. It's still got a lot of toys in it».

A. Christie

2. «You remind me of a girl I **used to know**», he said.

John Cheever

3. «But my father was a soldier too, and I **used to live** in that cottage».

George Moore

Gf. 4. Dr. Libbard **used to call** every other day.

Aldous Huxley

5. «You **used to go** to that old yellow house with this nigger and **sit** on the steps and **walk** around the yard, didn't you?»

W. Saroyan

6. «It was a big house and we **used to sit** on the steps of the front porch every day and **watch** the automobiles go by».

W. Saroyan

У кожному з наведених прикладів значення тривалості (1, 2, 3) або багатократності (4, 5, 6) виникає лише під впливом елементів контексту: лексичного характеру дієслова, різних обставинних специфікаторів.

Графічно характер протікання дії, що позначена структурою *used + to* інфінітив, може бути виражений так:

I ————— пряма лінія невизначеної протяжності для позначення неперервного, тривалого процесу в минулому.

II - - - - - переривиста лінія для позначення протяжного процесу, що складається з багаторазового відтворення однакових актів у минулому.

Отже, крім семи минулості, в обох значеннях є спільна сема, яку можна охарактеризувати як сему «протяжності».

Будь-який процес, позначений *used + to* інфінітив, характеризується як протяжний у часі, але не короткий або одноразовий.

Вище ми висловили припущення, що інваріантне значення мовної одиниці може мати складну природу, тобто набір сем. Так, ми вважаємо, що для перфекта англійської мови такий набір включає сему передування і сему релевантності для певної ситуації.

Вивчення функціонування *used + to* інфінітив дає підстави вважати, що інваріантне значення структури не обмежується

семами минулості і протяжності, що в синтагматиці виявляється тривалий або переривистий процес.

Значення протяжності або переривистості дії в минулому виражається і простим претеритом (He lived there last year та Last year he came every day).

На нашу думку, широке розповсюдження структури used+to інфінітив пов'язане з певними особливостями її інваріантного значення з її спеціалізацією.

На підставі значного фактичного матеріалу, який було досліджено за методикою компонентного аналізу, ми робимо висновок про те, що в різному синтагматичному «убранні» used+to інфінітив сигналізує не просто протяжний процес у минулому, а такий, який **контрастно** протиставляється ситуації в теперішньому.

Дуже показовим у цьому відношенні є включення used+to інфінітив у контекст теперішнього, що пов'язано з цією семою контрастності.

Складність виявлення цієї семи полягає в тому, що у синтагматиці контрастні протиставлення дуже різноманітні — порівнюються процеси в різних комбінаціях, причому може стверджуватися або заперечуватися саме існування процесів, що контрастно зіставляються.

Характер співвіднесення процесів у минулому і теперішньому можна представити такою схемою: (див. вище).

I. 1. «She **used to be** beautiful».

«And is to this day».

J. Galsworthy

2. I **used to** worry about you, Lester, and I'm worrying yet.

Th. Dreiser

II. 1. «We **used to** run miles», she panted.

It's absurd that we can't run now».

Kipling

2. «Does your Dad ride?»

«He **used to**; but now he's... He stopped so hating the word «old».

J. Galsworthy

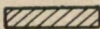
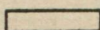
III. 1. «You never **used to** ask me so many damn questions.

What's the matter with you?»

«Nothing».

Harold Pinter

	Минуле	Теперішнє
I	був	є
II	був	немає
III	не було	є
IV	не було	немає

 наявність процесу
 відсутність процесу

2. «Say, you're pretty sure of yourself».
 «About that I am. I didn't use to be...»

John O'Hara

IV. «He usen't to drink».

«He doesn't now».

B. Shaw

Таким чином, абстрагуючись від відмінностей синтагматичного плану, ми робимо висновок про те, що інваріантне значення *used + to* інфінітив має складну природу і об'єднує такі семи: 1) минулості, 2) протяжності, 3) контрастності з теперішнім часом.

Так, *used + to* інфінітив сигналізує протяжний процес у минулому, що контрастно зіставляється з ситуацією в теперішньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. В. В. Виноградов. Русский язык. М., 1972.
2. О. С. Ахманова. Словарь лингвистических терминов, М., 1969.
3. В. Н. Ярцева. Взаимоотношение грамматики и лексики в системе языка. — «Исследования по общей теории грамматики», М., 1968.
4. В. Б. Андропова. К проблеме морфемы. «Вестник ХГУ, № 49, Серия «Иностранный язык», 1970, Харьков, Изд-во ХГУ.
5. А. С. Хорнби. Конструкции и обороты современного английского языка. М., 1960.
6. С. Е. Eckersley. Essential English for Foreign Students. Book 1.
7. Л. С. Бархударов, Д. А. Штеллинг. Грамматика английского языка. М., 1960.
8. A Grammar of the English Language. Л., 1967 (под редакцией Б. А. Ильиша).
9. М. А. Ganshina, N. M. Vasilevskaya. English Grammar. М., 1964.
10. Л. А. Бармина. Служебные и вспомогательные глаголы в современном английском языке. Автореф. канд. дисс., 1952.
11. А. Korsakov. The Use of Tenses in English. 1969.
12. N. Rayevska. Modern English Grammar. К., 1967.

Г. І. БОРОДИНА

ДО МОРФЕМНОГО АНАЛІЗУ ЧАСОВОЇ ПАРАДИГМИ НІМЕЦЬКОГО ДІЕСЛОВА

Всяка граматична категорія є системою корелятивних опозицій, що виражають деяке загальне поняття, всі часткові значення якого представлені членами опозиції. «Суть граматичної категорії в тому й полягає, що вона являє собою сукупність протиставлених за смыслом і формою, а тим самим і зв'язаних між собою мовних явищ» [1, 122].

Відомо, що загальноприйнята схема категорії часу німецького дієслова включає шість часових форм: презенс-перфект-претеріт-плюсквамперфект-футурум I-футурум II (lernst-

haben). hast gelernt-lerntest-hattest gelernt-wirst lernen-wirst gelernt haben).

Аналіз опозицій, що становлять граматичну категорію часу німецького дієслова, почнемо на рівні мінімальної значущої одиниці мови — морфеми. Зробимо сегментування членів опозиції на мінімальні структурно-сміслові елементи; виключивши кореневу морфему *lern-*, що є носієм лексичного значення дієслова, здобудемо: ☐ -st/ha-st ge- ☐ -t/ ☐ -te-st/ha-[t] te-st ge- ☐ -t/wir-st ☐ -en/wir-st ge- ☐ -t ha[b] -en.

Як бачимо, форма перфекту відрізняється від форми презенту лише комплексним маркером *ha-...ge-...-t*; спільна морфема *-st* є показником значень 2-ї особи та однини.

Коли стати на широко розповсюджену точку зору і визнати, що *lern-st* і *ha-st ge-lern-t* відрізняються частковими значеннями часу, то ці елементарні граматичні значення повинні маркіруватися протиставленням $\emptyset$ /*ha-...ge-...-t*/. Проте кожний з трьох членів опозиції, що аналізується: *ha-st ge-lern-t*, *ha-[t] te-st ge-lern-t* і *wir-st ge-lern-t ha[b] -en* — містить той самий маркер *ha-...ge-...-t*, що ми визначили як формальний показник часткового часового значення перфекту.

Зіставлення ☐ -st (презент) і ☐ -te-st (претерит) виявляє, що *-te* маркує часткове часове значення претериту. Але в такому випадку *ha-[t] te-st ge- ☐ -t* одночасно містить формальні показники двох часткових значень однієї і тієї самої граматичної категорії. До аналогічного висновку також приходимо відносно *wir-st ge- ☐ -t ha[b] -en*.

Однак, якщо в одній словоформі спостерігається сполучення кількох категоріальних показників, то це безсумнівно вказує, що дані категоріальні форми належать до різних категорій [2, 9]. Очевидно, що **аналітична морфема *ha-...ge-...-t***, що сполучається у різних формах з різними показниками часу, **сама не може виражати значення часу**.

Відзначимо, що вичленення цієї морфеми в неособовій формі дієслова (пор. інфінітив I *soll lern-en* — інфінітив II *soll ge-lern-t ha[b] -en*), нездатній до самостійного вираження часової характеристики дії, підтверджує той висновок, що значення, яке передається *ha-...ge-...-t*, не є значенням часу.

Здається, члени опозиції а) *lern-st/lern-te-st/wir-st lern-en* протиставлені за тією самою ознакою, що й члени опозиції б) *ha-st ge-lern-t/ha-[t] te-st ge-lern-t/wir-st ge-lern-t ha[b] -en*. Підставою для порівняння членів ряду а) є спільні значення: 2 особа, однина, дійсний стан, дійсний спосіб, а ряду б) — ті самі значення і, крім того, певне нечасове значення, яке виражається аналітичною морфемою *ha-...ge-...-t*.

¹ Символом $\emptyset$ позначається нульовий маркер (значуща відсутність позитивного форманту в замкнутій системі опозицій).

Єдина ознака, за якою розрізняються члени обох опозицій, — це значення часу; члени кожної опозиції виражають часткові часові значення теперішнє [(минуле)] майбутнє, які маркуються так: Ø/-te/[werd-]...-en¹.

Усе сказане дозволяє зробити висновок, що граматична категорія часу в сучасній німецькій мові є сукупністю тричленних опозицій, що мають як корелятивну ознаку спільне значення відношення дії, яка виражається дієсловом, до моменту мови.

Об'єктивний аналіз дієслівної парадигми повинен був, здається, привести лінгвістів саме до такої схеми граматичної категорії часу. Справді, в праці М. М. Гухман, яка спеціально присвячена дослідженню системного статусу граматичної категорії, ми знаходимо цікаве зауваження про те, що в усіх германських мовах спільна система граматичної категорії часу «повинна бути визначена як тричлена (ми елімінуємо тут факт існування інших аналітичних часових форм у цих мовах), яка включає часткові категорії теперішнього, минулого і майбутнього» [3, 147].

Але справа саме в тому, що категорія часу реалізується всіма опозиціями, які включають Ø/-te/[werd-]...-en, тобто як *lernst/lerntest/wirst lernen*, так і *hast gelernt/hattest gelernt/wirst gelernt haben*. Щоб логічно завершити системний аналіз, слід не елімінувати факт існування цих форм, а, навпаки, вияснити підстави для включення їх у систему мови за загальним структурно-семантичним принципом.

Аналітична морфема *ha-...ge...-t*, яка виділяється не лише з усіх членів ряду *hast gelernt, hattest gelernt, wirst gelernt haben*, але також і в сфері умовного способу (*würdest gelernt haben; habest gelernt; hättest gelernt*) і неособових форм (*sollst gelernt haben*), дає підстави припустити спільне значення у всіх форм, що утворені за основною структурною схемою «haben + дієприкметник II».

Розгляд системи опозицій:

lernst — hast gelernt,

lerntest — hattest gelernt,

würdest lernen — würdest gelernt haben,

sollst lernen — sollst gelernt haben

та ін. дозволяє твердити про існування в німецькій мові окремої граматичної категорії дієслова, яку складає уся сукупність корелятивних опозицій перфект/не перфект [4].

Отже, форму *hast gelernt* ми визначаємо як перфектне теперішнє, форму *hattest gelernt* — як перфектне минуле тощо.

¹ При тотожності змісту морфема може варіювати за формою; для смислової структури опозиції наявність або відсутність варіювання в системі маркерів є ірелевантною. Значенню «претеріт» відповідають такі аломорфи: — *te*, { $\Phi_1 > \Phi_2$ } (чергування фонем), іноді { $\Phi_1 > \Phi^2$ } — *te* [3, 167—168]. Як умовне позначення морфemi ми використовуємо основний варіант форми і беремо його в дужки [].

Таким чином, члени часової опозиції б) об'єднані не тільки ознакою особи, числа, стану способу, але й ознакою перфектності, за якою вони протистоять членам ряду а) як неперфектним; Бінарна привативна опозиція «перфект—неперфект» є характерною для дієслова як частини мови у цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Р. Л. Зиндер. О противопоставлениях в системе языка. — «Вестник Ленинград. ун-та. Серия истории, языка и литературы», № 20, 1962, вып. 4.
2. А. И. Смирницкий. Морфология английского языка. М., 1959.
3. М. М. Гухман. Грамматическая категория и структура парадигм. — «Исследования по общей теории грамматики», М., 1968.
4. Г. І. Бородіна і Б. Й. Роговська. Опозиція «перфект—неперфект» у системі німецького і англійського дієслів. — «Вісник Харківськ. ун-ту. Іноземні мови», вип. 6, 1973.

Н. В. ВЕРБИЦЬКА, Б. Й. РОГОВСЬКА

ДО ПРОБЛЕМИ ДІЄСЛІВНОГО ЗАМІЩЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ШВЕДСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Дієслівне заміщення в англійській мові неодноразово привертало увагу дослідників [1]. Але ряд проблем парадигматичних і синтаксичних особливостей дієслівного заміщення вимагає дальшого вивчення. Щодо дослідження заміщення в інших, в першу чергу близькоспоріднених мовах, то фактично воно тільки-но розпочинається.

Дана стаття є спробою дослідити у загальній формі дієслівне заміщення в шведській і німецькій мовах порівняно з англійською мовою, в якій це явище більше поширено і краще вивчено.

Як і цілий ряд інших дослідників [2], ми наголошуємо на якісній різниці між дієслівним заміщенням, при якому замість дієслова-антецедента (або цілої дієслівної групи) виступає якісно інший елемент «do» («He knows it better than you do»), і дієслівною репрезентацією, що полягає у вираженні присудка чи всієї присудкової групи через її частину («I've never attempted that, but he has»).

Дієслово-замісник «do» з погляду парадигматики характеризується рядом граматичних рис, які відрізняють його від повнозначного «do» і допоміжного «do» [3]:

1) воно позбавлене лексичного змісту за винятком абстрактного значення процесу;

2) воно завжди існує в особовій формі;

3) його парадигма обмежена грамами дійсного способу Present і Past Non-Continuous Non-Perfect в активному стані¹.

¹ «Сослагательное I», «сослагательное II», «условное» та «предложительное».

Широке розповсюдження дієслівного заміщення можна пояснити цілим рядом причин, обумовлених посиленням аналітичної тенденції у мові, до яких, на нашу думку, відносяться:

а) тенденція до дальшої стабілізації двочленного речення «I thought girls always wanted to be married. — They do».

(E. Hemingway. «A Farewell to Arms», с. 122);

б) необхідність сигналізації синтаксичної природи деяких пов'язаних з дієсловом слів, що не вказана іншими формальними ознаками, такими, як відмінкові форми і т. д. «I did not know what we had against Austria but it seemed logical that they should declare war on her if they did on Germany» (там же, с. 80).

Ми вважаємо, що до названих вище факторів слід віднести можливість спеціалізованого використання «do» для вказівки на тематичне значення присудка в структурі, яка містить заміщення, внаслідок чого стає очевидною тематична природа зв'язаних з ним слів «Do you value life? — Yes. — So do I». (там же, с. 279).

У синтагматиці «do» набуває конкретного лексичного значення антецедента (або його групи). Основною трудностю при аналізі дієслівного заміщення на синтагматичній осі є встановлення об'єктивних критеріїв, що дозволяють відрізнити власне дієслово-замісник від повнозначного «do» — дієслова узагальненого значення. Подібне використання дієслова «do», що фактично є універсальним синонімом всіх динамічних дієслів (activity verbs), спостерігається у різних індоєвропейських мовах. Пор.,

— *Ты читаешь лежа?* — *Никогда этого не делаю.*

Результати проведеного синтагматичного аналізу дозволяють виділити деякі критерії, за допомогою яких можна відрізнити «do» — замісник від допоміжного слова-морфеми «do», «do» — репрезентанта і «do» — повнозначного дієслова узагальненого значення. «Do» є чистим дієсловом-замісником в таких випадках:

1) коли воно заміщає адинамічні дієслова (non-activity verb), що виражають властивості, якості, відношення та інші абстрактні поняття. Цей критерій дуже важливий і знаходить застосування у більшості випадків. «The hall looked exactly as it did when he used to dine there with Jack Herring and they had the best cook in London».

(J. Galsworthy. The Man of Property, с. 28).

2) Коли «do» у своєму основному значенні не може бути використаним абсолютно, тобто без доповнення: «June, you are drinking nothing». June said: «You know I never do». (с. 104).

3) Коли об'єкт (додаток) речення не можна приєднати до повнозначного «do»: «The floor of the forest was soft to walk on; the frost did not harden it as it did the road».

(«A Farewell to Arms», с. 309).

Характерною рисою дієслова-замісника є те, що воно приєднує прийменник, якого вимагає антецедентне дієслово. Це дуже важливо при розрізненні «do»-замісника і повнозначного дієслова, що використовується з опором на антецедент. «Do you always know what people think?» — «Not always. But I do with you».

(Там же, с. 32).

4) Коли семантичний характер підмета (суб'єкта) вказує, що «дія» не може розглядатися як навмисний акт: «The shock dulls the pain; but this is all right; you have nothing to worry about if it doesn't infect and it rarely does now».

(Там же, с. 64).

5) на відміну від слова-морфеми (допоміжного «do») замісник «do» не бере участі в оформленні маркованих членів граматичних опозицій речення [4].

У заміщенні за допомогою «do» звичайно вбачають специфічно англійський феномен. Однак, ми гадаємо, що і в інших германських мовах (в нашому дослідженні — в шведській та німецькій) є подібні явища. В цих мовах в аналогічній функції використовуються відповідно дієслова «göga» і «tun», при цьому використання їх має більш обмежений характер, ніж в англійській мові. Ці дієслова використовуються у шведській і німецькій мовах як повнозначні дієслова і дієслова-замісники, функції репрезентанта і слова-морфеми «göga» і «tun» не виконують. Проте, деякі шведські вчені вважають, що коли «göga» застосовується як замісник, він за значенням наближається до допоміжного дієслова [5], інші стверджують, що він використовується з метою логічного виділення предиката [6], і, нарешті, частина вчених вказує на прономінальний характер цього дієслова [7]. В. Колліндер зауважує, що «göga» як замісник у сучасній шведській мові наближається до англійського замісника «do», але докладно дане явище ще не досліджене [8]. Німецькі лінгвісти, наскільки ми можемо про це судити, за наявними у нас даними, не ставлять питання про відмінність між «tun» — повнозначним дієсловом і «tun» — замісником.

Явище дієслівного заміщення ми аналізували за творами «The Man of Property» (Собственник) Дж. Голсуорсі та «A Farewell to Arms» (Прощай, оружие) Е. Хемінгуей і їх перекладами на шведську і німецьку мову [9], а також за деякими оригінальними шведськими і німецькими текстами.

Із сформульованих вище ознак, які можна використати для виявлення дієслова-замісника і повнозначного дієслова у шведській та німецькій мовах, на нашу думку, в більшості випадків істотною є перша ознака (тобто співвідношення з динамічними дієсловами).

Фрагменти, що наводяться нижче, є типовими прикладами явища дієслівного заміщення у шведській та німецькій мовах:

1) в англійській: «Does he say he loves her? Tell me please.

It's important». — «He does if he wants to». — «But you never did? Really?» (с. 112);

у шведській: «Säger han att han älskar henne? Var snäll och svara. Det är mycket viktigt». — «Ja, det säger han om han har lust att göra det». — «Men det har du aldrig gjort? Uppriktigt nu!».

(«Farväl till varpen», с. 97);

у німецькій:

«Sagt er ihr, daß er sie liebt? Antworte mir bitte. Das ist wichtig». — «Ja, «Er tut's, wenn er gern möchte». — «Aber du hast es nie getan? Wirklich nicht?» («In einem andern Land», с. 121);

(Заміщує дієслово «любити»)

2) в англійській:

«It doesn't even taste like strawberries». — «It might, said Catherine». — «It would be wonderful if it did». (там же, с. 120);

у шведській: «Det smakar inte ens som smultron». — «Men det kanske gör det», sade Catherine. «Och det vore underbart i så fall». (с. 103);

в англійській: «The officers don't see anything». — «Some of them do» (там же, с. 75);

у шведській: «Officerarna förstar ingenting». — «Somliga av dem gör det» (с. 66);

(Заміщує дієслово «розуміти»)

3) в англійській: «...the frock-coat was buttoned so tightly around his personable form, that, if the buttons did not shine, they might pardonably have done so».

(«The Man of Property», с. 110);

у німецькій: «...Seine ansehnliche Gestalt war so fest in den Rock eingeknüpft, daß die Knöpfe, wenn sie auch nicht blitzten, es doch füglich hatten tun können» с. 104).

(Заміщує дієслово «сяяти»);

4) в англійській: «He had as yet made no allusion to the building of the house, nor did he when Soames, pleading the excuse of business, betook himself to the room at the top, where he kept his pictures». (там же, с. 67);

у шведській: «Hon hade ännu inte gjort någon häntydning på byggnadsplanerna och gjorde det inte heller, när Soames, ursäktande sig med affären, begav sig upp till rummet högst upp, där han hade sina tavlor». (с. 121);

у німецькій: «Er hatte bis jetzt noch nicht von dem Bau des Hauses erwähnt und tat es auch nicht, als Soames sich

unter dem Vorwand von Geschäften nach oben in das Zimmer begab, wo er seine Bilder aufbewahrte». (с. 68);

Див. також у норвезькій: «Han var ennå ikke kommet med nogen hentydninger til det nye huset, og han gjorde det heller ikke da Soames skyldte på forretninger og gikk op vaerelse hvor han hadde sine billeder». (с. 82).

Покажем є відсутність дієслівного заміщення у російській мові: *До сих пор о постройке дома не было сказано ни слова; Джемс не заговорил об этом и тогда, когда Сомс, сославшись на дела, ушел наверх, в комнату, где он держал свои картины* («Собственник», с. 83).

З наведених вище прикладів, виходить, що дієслова «göra» і «tup» виступають у функції замісника, що принципово не відрізняється від функції англійського замісника «do». Наші дані також свідчать, що явища дієслівного заміщення властиві не тільки англійській мові, оскільки ці явища виявлені нами і в шведській і німецькій мовах. Але, якщо в англійській мові існує більш-менш чітко фіксований набір різних моделей, в яких використовується заміщення за допомогою «do», то на даному етапі дослідження, очевидно, ще рано говорити про типові структурні моделі, де, звичайно, спостерігається заміщення, у шведській і німецькій мовах, і сфера вживання дієслів як замісників у цих мовах обмежена.

Дієслівне заміщення є типовою рисою аналітичних мов, однак у доступній для нас літературі ми знайшли посилання на наявність цього явища в угорській і саамській мовах, тобто синтетичних мовах угрофінської групи (неіндоєвропейських) [10].

Дієслівне заміщення має певну тенденцію до розповсюдження у шведській та інших скандинавських мовах, тобто у мовах з високорозвинутою аналітичною структурою, і в меншій мірі в німецькій мові, в будові якої синтетизм займає більше місце. Якщо випадки заміщення в англійській мові взяти за 100%, то у шведських перекладах ми спостерігали заміщення у 60% випадків, а в німецькій — в 25%.

У російській, типово синтетичній мові, явище дієслівного заміщення взагалі відсутнє.

Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що між рівнем аналітизму мови і питомою вагою дієслівного заміщення в досліджених нами германських мовах існує пряма залежність. Разом з тим це явище потребує дальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. В. П. Кобков. Замещение в английском языке, М., 1964.
2. И. Б. Васильева. Предложения типа («yes») и «do» в современном английском языке, М., 1965.

3. Л. А. Воронина. Глагол-заместитель «to do» в современном английском языке, М., 1955.
4. G. Curme. A Grammar of the English Language, Vol. III. Boston, 1936.
5. O. Jespersen. A Modern English Grammar on Historic Principles. Copenhagen, 1942, p. IV.
6. E. Wessen. Vart svenska språk. Sthlm, 1971.
7. N. Beckman. Svensk språklära, Sthlm, 1968.
8. B. Collinder. Svenska, Vart spraks byggnad Sthlm, 1971.
9. J. Galsworthy. The Man of Property. L., 1951.
10. J. Galsworthy. Formöget folk. Sthlm, 1911.
11. J. Galsworthy. Der reiche Mann. Hamburg-Wien, 1961.
12. E. Hemingway. A Farewell to Arms. N. Y. 1929.
13. E. Hemingway. Farväl till vapnen. Sthlm, 1943.
14. E. Hemingway. In einem andern Land. Bln, 1957.

А. М. ВОДЯХА

ПРО АНГЛІЙСЬКІ СКЛАДНІ ІМЕННИКИ З АТРИБУТИВНО-ТЕМПОРАЛЬНИМИ ВЗАЄМОВІДНОСИНАМИ КОМПОНЕНТІВ ПОРІВНЯНО З АНАЛОГІЧНИМИ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯМИ В РОСІЙСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У цій статті ми окремо розглядаємо взаємовідносини компонентів означальних складних іменників, де перший компонент (визначник) обмежує, уточнює другий (визначуване) щодо часу. Ми називаємо ці взаємовідносини атрибутивно-темпоральними. Вони виявляються у складних іменників, другий компонент яких (визначуване) може мати як дієслівний, так і іменний характер, наприклад:

day-dreamer	<i>мрійник, фантазер,</i>
life-work	<i>справа цілого життя,</i>
night-fighter	<i>нічний винищувач</i>

та

day-star	<i>ранкова зірка,</i>
life-time	<i>все життя,</i>
night-bird	<i>нічний птах.</i>

Як у першому, так і у другому випадку визначувана основа обмежується визначальною щодо часу, на що вказує семантика першого компонента, який, звичайно, є основою іменника з яскраво висловленим часовим значенням (day, night, summer, winter, may та ін.).

В іменних приїменникових сполученнях з темпоральними відносинами між компонентами залежне слово не завжди висловлює часове поняття, і в цьому випадку на допомогу приходить приїменник, який вказує на темпоральний характер відносин між елементами. Семантика залежного слова відіграє тут меншу роль, ніж в складному слові, наприклад:

«...his visit after the theatre...»	...прогулка перед сном...
«...their talk before the party...»	...работа после отпуска...

В темпоральних взаємовідносинах елементів словосполучень слід, очевидно, бачити «...одну з форм відбиття в мові об'єктивного, дійсно існуючого часу. Розглядаючи будь-яку подію з погляду його здійснення у часі, ми завжди користуємося якою-небудь точкою відліку...» [2, 292].

У словосполученні цією «точкою відліку» є, мабуть, залежне слово. Дія (або стан), яка виражена головним словом, може відбуватися до моменту, позначеного залежним словом, наприклад:

«...their love before the wedding...»

«...a bath before breakfast...»,

...разминка перед со-
ревнованиями...

...гуляние до зари... .

Вона може збігатися з часом, який позначено залежним словом, наприклад:

«...her visits during the vacation...» ... прогулка вечером ...

«...his waking at sunrise...», ... разговор за ужином ...

Дія може відбуватися після моменту, позначеного залежним словом:

«...her departure in a week...» ... приезд через месяц ...

«...rest after dinner...» ... возвращение после прогулки ...

У словосполученні, крім того, можуть висловлюватися різні відтінки темпоральних взаємовідносин, які, однак, не виходять за рамки передування (рос. — *предшествования*), збігу або слідування за моментом, який позначено у залежному слові.

Так, у словосполученні *привычка с детства* є вказівка на початковий момент, а в сполученні *работа за день* відчувається відтінок тривалості і т. д.

Темпоральні взаємовідносини компонентів складних слів теж відбивають об'єктивно існуючий час. У тих випадках, коли визначуване є основою, співвідносно з дієсловом, визначена ним дія уточнюється визначником відносно часу його здійснення, але на відміну від взаємовідносин елементів словосполучення тут дія завжди збігається з часом, на який вказує визначник, наприклад:

night-walker

day-boarder

лунатик,

напівпансіонер.

У складних іменниках з визначуваною основою, що не співвідноситься з дієсловом, наприклад,

may-bug

nightcap

хрущ,

нічний ковпак,

здавалося б, не може бути темпоральної залежності між компонентами, тому що тільки дія або стан можуть мати часове ви-явлення.

Але відомо, що «... в складаннях міститься елемент здогаду...» [1, 95], тому в складних словах уточнюється не стільки явище, яке виражене другим компонентом, скільки дія, що пов'язана з ним. Цим, очевидно, й пояснюється, що нерідко важко розкривається значення складних іменників з атрибутивно-темпоральними взаємовідносинами компонентів. Так, наприклад, значення таких слів, як *day-fly*, *day-flower* залишається загадкою для людини, яка знає значення обох компонентів, але не знає, яка дія криється в його семантичній структурі. Якщо ця дія виражена одним з компонентів, то значення цілого розкривається порівняно легко.

Таким чином, для розкриття значення складних іменників з означально-часовими взаємовідносинами компонентів, визначуна основа яких не співвідноситься з дієсловом, слід перш за все уявити собі, яка саме дія, пов'язана із значенням цієї основи, уточнюється визначальною щодо часу.

У російській мові складних іменників з атрибутивно-темпоральними взаємовідносинами компонентів не виявлено. Тут ці відносини звичайно виражаються сполученням відносного прикметника з іменником, наприклад: *вечерняя звезда*, *зимнее яблоко* і т. д.

Відносні прикметники в російській мові, як відомо, є найчисленнішим, після іменників, розрядом слів, в англійській же мові вони нечисленні, і їх роль все більше виконують препозитивні іменники.

Слід мати на увазі, що відносний прикметник, як і препозитивний іменник в атрибутивній функції, має більш широкий діапазон значень, ніж іменник з прийменником, бо він (прикметник) тільки вказує на зв'язок іменника з іншим іменником, від основи якого він утворений, у той час, як іменник з прийменником точніше вказує на відношення, тому що вони обмежені семантикою прийменника. Наприклад, *зимнее яблоко* означає яблуко, яке має якесь відношення до зими — чи то воно вистигає під зиму, чи то його можна зберегти на зиму або протягом зими та ін.

Аналогічне в англійській мові *winter apple*.

Ці відносини не можна виразити прийменниковим сполученням з іменником *winter*, тому що прийменники, незважаючи на їхню багатозначність, не можуть розкрити всіх можливих відносин між іменниками, бо вони порівняно нечисленні.

1. В. А. Богородицкий. Общий курс русской грамматики (из университетских чтений), изд. 5. М.-Л., 1935.
2. Современный русский язык. Морфология. Изд-во МГУ, М., 1952.

І. В. ГАВРИЛЬЧЕНКО

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ

Переклад письмового тексту як вид мовної діяльності має специфічні особливості, що залежать, як і в будь-якій іншій діяльності, від її мети, мотивів, способу дії та складу операцій, необхідних для її здійснення.

Метою перекладача є перекодування готової інформації, поданої вихідною мовою (ВМ). Оскільки елементи мовного коду вихідної мови (ВМ) та мови перекладу (МП) неоднозначні і самі системи ВМ та МП неминуче відрізняються одна від одної, процес перекладу не можна звести до операції послідовного вибору та зіставлення елементів двох мовних кодів, як це має місце під час запису під диктовку або запису у вигляді формул хімічної реакції або умови задачі, вираженої звичайною, неспеціалізованою мовою.

Оскільки неоднаковість інвентаря мовних одиниць, неоднаковий розподіл розміщення та закріплення їх значень, неоднакова сполучуваність цих значень у мові роблять створення прямих алгоритмів перекладу цілковито неможливим, природа розумових операцій, що входять до складу діяльності перекладача, має зовсім інший, суто евристичний характер. Перекодування під час перекладу відбувається, як зазначали О. К. Жолковський, І. А. Мельчук та представники цього ж напрямку, не безпосередньо, а за допомогою мови-посередниці— «мови смислу» [1, 2]. Завдяки цьому питома вага перекодування на мовному рівні морфем та слів у процесі перекладу дуже невелика.

У світлі сказаного значної цікавості набуває питання про одиниці кодування у процесі перекладу.

Деякі відомості про одиниці кодування можна одержати, досліджуючи обсяг оперативної пам'яті перекладача (під оперативною пам'яттю (ОП) ми розуміємо процеси запам'ятовування, збереження та репродукування інформації, що поступає та переробляється під час виконання даної діяльності і є необхідною лише для досягнення мети даної конкретної дії) [3].

Для розв'язання цього завдання було поставлено експеримент за методикою, запропонованою М. М. Гохлернером. Мета експерименту — виявити кількість вербальних елементів, що чими перекладач оперує при одноразовому сприйманні тексту

оригіналу. Піддослідним пропонували нескладний оригінальний текст, побудований цілком на знайомих граматичних та лексичних елементах, що був надрукований на одній стороні аркуша. Текст пред'являвся піддослідним для одноразового читання по частинах, розмір яких довільно встановлювався самим піддослідним, після чого переклад прочитаного записувався на зворотній стороні аркуша. Щоразу, коли піддослідний відчував необхідність звернутися до тексту оригіналу, він мусив відокремлювати вже написане вертикальною рисою, позначаючи таким чином обсяг тексту, який він спромігся запам'ятати та перекласти після одноразового читання. З метою порівняння обсягу оперативної пам'яті, що обслуговує переклад, з обсягом пам'яті, що обслуговує такі види мовної діяльності, що мають алгоритмічний характер, піддослідним пропонували **переписати** за цією ж методикою оригінальні тексти такої ж трудності.

Експериментом було охоплено близько 100 піддослідних — студентів сільськогосподарського інституту і першого та п'ятого курсів факультету іноземних мов ХДУ.

Порівняння оперативних одиниць пам'яті, тобто відрізків тексту, що їх піддослідні удержували в пам'яті з моменту сприймання до моменту запису, дало такі результати.

У студентів сільськогосподарського інституту оперативна одиниця пам'яті при списуванні дорівнювала 2—2,8 вербальних одиниць (на текст з 170 слів 52—60 звертань), а при перекладі — близько 8 вербальних одиниць (20—22 звертання). Таке збільшення оперативних одиниць (майже у 2,5—3 рази) пояснюється тим, що, списуючи, піддослідні намагалися запам'ятати і точно відтворити іншомовний текст, причому елементами запам'ятовування були не лише слова і словосполучення, а й морфеми, компоненти складних слів і навіть окремі сполучення літер. Під час перекладу труднощі іншомовної орфографії знімалися, і елементами запам'ятовування були значно більше смислові об'єднання: синтагми, словосполучення, окремі предикативні лінії.

Результати, одержані від студентів факультету іноземних мов, значно відрізнялися від вищенаведених, оскільки копіювання іншомовного тексту не завдавало піддослідним таких труднощів. Отже, в них середня оперативна одиниця пам'яті при списуванні дорівнювала 10,5 вербальних одиниць (ВО), тобто майже у 4 рази більше, ніж у попередньої групи. Для того, щоб з'ясувати, в якій мірі задача полегшувалася кращим знанням орфографії і в якій — більш високим рівнем розвитку мовних здібностей (що має бути цілком природним для студентів мовного учбового закладу), був проведений додатковий експеримент: списування за тією ж методикою тексту, поданого рідною мовою. Виявилося, що й тут показники другої групи були значно вищі: 5,2 ВО (тобто майже вдвоє).

Порівняння даних, одержаних у другій групі справляє на перший погляд дещо парадоксальне враження: кількість ВО, утриманих в пам'яті при списуванні англійського тексту (10,5), удвоє більша, ніж при списуванні тексту, поданого рідною мовою. Це пояснюється тим, що, по-перше, англійські слова здебільшого коротші за російські та українські, і, по-друге, значну частину тексту становлять елементи не значущі (артиклі, допоміжні дієслова тощо). Обчислення ж абсолютного процентного відношення обсягу оперативної одиниці пам'яті до цілого тексту (тексти були однакові за розміром) показало, що для англійського тексту вона становить 3,9% тексту, у той час як для російського тексту — 4,42%, що цілком природно.

Одиниця оперативної пам'яті (ООП) у процесі перекладу у цієї групи піддослідних дорівнювала 17,5 ВО, що становить 6,3% тексту, а в окремих випадках до 27 ВО, тобто 10% тексту. Таким чином, у цієї групи піддослідних також спостерігається значне зростання ООП у процесі перекладу порівняно з процесом списування (1,5—2,5 раза).

Підсумовуючи результати експерименту, можна зазначити, що

1) обидві групи продемонстрували різке збільшення ООП у процесі перекладу порівняно з ООП при списуванні;

2) елементами запам'ятовування є синтагми, словосполучення, окремі предикативні лінії, а в деяких випадках ряд взаємопов'язаних предикативних ліній;

3) обсяг ООП у того самого піддослідного може різко змінюватися не лише при переході від одного виду мовної діяльності до другого, але й у межах одного виду мовної діяльності: в бік збільшення при наявності різного роду кліше, стійких словосполучень, тощо — і в напрямку зменшення при слабкості асоціативних зв'язків, логіко-граматичних зв'язків тощо;

4) збільшення ООП, що формуються у процесі перекладу (і таким чином, одиниць перекодування), не тільки прискорює цей процес, але й забезпечує більш повне охоплення змісту і глибше розуміння тексту, стимулює розвиток евристичного мислення;

5) як свідчать результати експерименту, навчання у мовному учбовому закладі значно сприяє укрупненню ООП.

Оскільки розвинена оперативна пам'ять є передумовою збільшення одиниць перекодування, що, як було вказано, прискорює процес перекладу, цілком зрозуміло, що вона посідає неабияке місце у професійній придатності перекладача. Учбові заклади, що готують перекладачів, повинні приділяти особливу увагу тренуванню їх оперативної пам'яті. З цією метою можна рекомендувати такі вправи, як короткочасне пред'явлення текстів для запису, для перекладу, заміна підрядних речень синтаксичними комплексами і навпаки при усному або візуальному пред'явленні, переклад таких речень по пам'яті, послідовний пе-

реклад і переказ коротких повідомлень, диктанти-переклади з одноразовим пред'явленням, так звані dictacomps та ін.

Крім того, з метою посилюючого укрупнення одиниць перекодування цілком очевидна необхідність систематичної роботи по засвоєнню взаємоеквівалентних кліше іноземної та рідної мови з чітким визначенням їх функціональної належності, засвоєння синтаксичних комплексів та кліше з визначенням їх функціонально-стилістичного забарвлення, а також постійне акцентування на найбільш поширених атрибутивних словосполученнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. К. Жолковский, Н. Н. Леонтьева, Ю. С. Мартемьянов. О принципиальном использовании смысла при переводе. — В сб. «Машинный перевод». Труды Ин-та точной механики и вычисл. техники АН СССР, вып. 2, М., 1961.
2. А. К. Жолковский, И. А. Мельчук. К построению действующей модели языка «Смысл—текст». — В сб. «Машинный перевод и прикладная лингвистика», вып. II, М., 1969.
3. Г. В. Репкина. Исследование оперативной памяти. — Сб. «Проблемы инженерной психологии. Психология памяти», вып. 3, Л., 1965.

М. М. ГОХЛЕРНЕР, Г. В. ЕЙГЕР

ПРО МІСЦЕ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У психологічній та методичній літературі питання проблемного навчання розроблено в основному для тих шкільних предметів, вивчення яких передбачає в першу чергу засвоєння теоретичних відомостей з основ наук. Місце ж проблемного навчання у процесі викладання шкільних предметів, засвоєння яких в основному пов'язано з формуванням практичних навичок (фізичне виховання, спів і т. д.) [9], до цього часу не досить висвітлено. Іноземна мова як шкільний предмет має в основному практичну спрямованість. Висвітлення питань теорії мови не є головне у процесі викладання [7, 8]. Це, на нашу думку, пояснює той факт, що у психології та методиці навчання іноземної мови питання постановки проблемних задач зовсім не розроблено.

Метою даної статті є визначення характеру навчальних завдань, що можуть бути засобом створення проблемних ситуацій у процесі практичного засвоєння іноземної мови. Як відомо, не кожне навчальне завдання сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів. П. Л. Капіца зазначає [4], що багато завдань, які використовуються у навчанні, не завжди мають той характер, що виховує самостійність мислення.

Звичайно, ці завдання зводяться до того, що треба підставити певні дані у засвоєні формули і тоді одержати певний результат. Самостійність учня проявляється тільки в тому, щоб правильно вибрати формули, в які треба вставити ці дані. Це

міркування, що його відносить автор до таких дисциплін, як фізика, математика, більш справедливе щодо системи завдань з іноземної мови, де превалюють завдання з мнемічною спрямованістю, метою яких є запам'ятовування мовного матеріалу та репродуктивного відтворення його.

Для розв'язання питання про місце проблемного навчання у процесі викладання іноземної мови треба в першу чергу розглянути ті проблемні задачі, використання яких сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів і формуванню практичних умінь користуватися мовою як засобом спілкування.

На наш погляд, можна виділити два основних види проблемних задач, що відповідають цим вимогам.

1) Екстралінгвістичні задачі, до яких відносяться різні навчальні завдання, що пов'язані із засвоєнням та переробкою інформації, одержаною іноземною мовою.

А. У такому плані слід говорити про проблемний характер так званих «передпитань» (forquestions) при сприйманні іноземного тексту (на слух або при читанні). Метою цих завдань є стимулювання пізнавальної активності, що селективно спрямована на одержання певної інформації. При постановці завдання на просте відтворення змісту прочитаного або прослуханого тексту активність учнів спрямована на запам'ятовування та дослівне відтворення. Такі завдання, природно, не можна віднести до проблемних.

Б. Проблемний характер мають різні так звані «інтелектуальні» завдання в термінології Р. Ладо [10] на осмислення іноземною мовою різних технічних рисунків, географічних об'єктів на карті, геометричних фігур, рішення математичних, фізичних і т. ін. задач, коли пізнавальна активність спрямована на вирішення різних питань, пов'язаних не безпосередньо з лінгвістичними факторами (знання відносин фізичних, хімічних, біологічних і т. д. об'єктів). Слід, однак, зауважити, що проблемний характер ці завдання мають тільки в тому випадку, коли вони побудовані на рівні труднощів даного класу.

В. Проблемний характер, на наш погляд, містить у собі всі завдання на стимулювання висловлення у певній ситуації спілкування, якщо учень при цьому повинен комбінувати, з'єднувати мовний матеріал, що вивчено при роботі над різними розмовними темами та текстами підручника. Цей тип завдань досить відомий і використовується у практиці навчання. Однак, ще досі немає спеціальних досліджень тих факторів, які сприяють активізації розумової діяльності та ще не розроблена типологія таких завдань. Перспективним є вивчення цих питань в аспекті проблемного навчання.

2) Лінгвістичні задачі, до яких відносяться всі завдання, метою яких є не безпосереднє оволодіння мовною діяльністю, а оволодіння мовними формами та їх значеннями.

А. У процесі навчання іноземній мові формується цілий ряд узагальнень на різних мовних рівнях: фонетичному, граматичному та лексичному. Якщо при цьому керуватися методичним принципом, за яким зараз побудована шкільна програма з іноземної мови та згідно з яким узагальнення формуються тільки щодо мовних явищ, що вже введені у мовний досвід учнів поелементно [7, 336], то тут є великі можливості створення проблемних ситуацій. При вивченні граматичних моделей можна побудувати принципово таку ж систему проблемних завдань, як і при роботі над граматикою рідної мови [6]. Слід при цьому пам'ятати, що володіння аналогічним матеріалом з рідної мови полегшує вчителю іноземної мови створення проблемної ситуації для граматичних узагальнень. Так, у п'ятому класі протягом першої чверті учні зустрічаються з різними особовими закінченнями дієслова у теперішньому часі (німецька мова). Ураховуючи той факт, що в учнів вже сформовано поняття про відмінювання дієслів в рідній мові, учитель іноземної мови може поставити перед учнями завдання на пошук узагальненої граматичної структури, що лежить в основі оформлення категорії особи в німецькій мові.

Наш досвід організації засвоєння граматичних структур німецької мови за допомогою поетапного формування граматичних дій [1, 2] за другим типом вчення (П. Я. Гальперін) показує, що постановка проблемної задачі дозволяє учням самотійно побудувати модель і алгоритм утворення та вживання тієї чи іншої граматичної структури, що складають певну орієнтовну основу граматичної дії. Це забезпечує як розуміння принципу побудови граматичної структури, так і її практичне засвоєння. Так для визначення характеру вживання сполучників *als* та *weil* у підрядних реченнях часу в підручниках граматики є перелік ознак, що характеризують зв'язок між двома діями (одноразовість або повторюваність дії, теперішній або минулий час). У нашому експериментальному навчанні ці диференційні ознаки учням не давалися у готовому вигляді. Учням був даний текст, в якому зустрічалися ці два сполучники у підрядних реченнях часу. Текст в цілому був складений так, що він створював систему орієнтирів, яка була спрямована на те, щоб учень сам зміг виявити диференційні ознаки вживання *als* та *weil*.

Робота з текстом дала змогу учням самотійно побудувати семантичну модель цих сполучників та алгоритм вибору [3].

Навчання таким шляхом дозволяє програмувати формування евристичних процесів.

Б. Робота над засвоєнням іншомовної лексики дає можливість створювати проблемні ситуації різного типу та рівня шляхом постановки евристичних задач на пошук значення іншомовного слова за допомогою так званої «мовної здогадки». Особливістю завдань є те, що при цьому не визначається зона пошу-

ку рішення. Так, для диференціювання значення синонімічних слів «*sich ändern sich verändern*» учням подається ряд ситуацій — речення із завданням встановити особливості вживання цих двох слів, які в словнику перекладаються однаково (*змінюватися*). Зона пошуку тут не обмежується. Тільки активна аналітична робота по зіставленню контекстів та ситуацій забезпечує рішення проблеми та встановлення, що дієслово *sich ändern* вживається щодо живих осіб та означає внутрішні зміни (характеру, навичок), у той час як дієслово «*sich verändern*» означає появу зовнішніх змін [8, 13—18]. Цю роботу можна проводити з різним рівнем проблемності: якщо у реченні або в тексті, на основі яких йде зіставлення та визначення диференційних ознак синонімічних слів або виразів, спеціально підкреслити або якимось іншим способом виділити ці елементи, то це може бути підказкою для учнів, що полегшує їм роботу.

Використання і відмова від використання такого роду підказок залежить від складності завдання, досвіду роботи з таким матеріалом та загальною підготовкою учнів. Так, у середній школі м. Богодухова треба було використати завдання з маркірованими елементами, у школі № 134 м. Харкова з викладанням ряду предметів німецькою мовою учні 9 класу успішно та з великою активністю самі вирішували це проблемне завдання без жодних підказок.

Взагалі робота над диференціюванням слів, що мають загальний еквівалент у рідній мові, дає великі та цікаві можливості для використання проблемних ситуацій у різних класах в зв'язку з тим, що такі завдання можна дуже тонко розподілити за ступенями труднощів. Вище це було показано на прикладі «*sich ändern*», це досить простий випадок. При роботі із текстом, особливо з художньої літератури в старших класах, в школах з викладанням ряду предметів іноземною мовою та у вузі є необхідність досить тонко диференціювати синонімічні вирази. Це можна зробити на основі проблемної постановки запитання до змісту висловлення з різними лексичними компонентами. Так, для виявлення семантичної структури дієслів «*begegnen*» та «*treffen*» (*зустрінути*) слід уяснити, що при наявності загальних ознак сем «*непередбаченість зустрічі*», «*рух назустріч*», в обох дієсловах слово «*begegnen*» має додатковий відтінок *зустріч із незнайомим*, у той час як дієслово «*treffen*» цього відтінку не має. Перед учнями ставиться проблемне завдання на основі ознайомлення з текстом, в якому описується, як по дорозі певна особа зустрічала багатьох незнайомих людей (*begegnen*), після чого вона зустріла знайомого «*treffen*» з яким почала вести розмову [8; 32]. Такі завдання на знаходження відтінків значення слів *nur—erst* [8; 148], *kennen—wissen* та інших сприяють активізації пізнавальної діяльності.

Навчальний експеримент, що був проведений у школі № 134 м. Харкова (учитель Б. Ф. Натарова), показав, що такі завдан-

ня з поступовим ускладненням сприймаються учнями з великим інтересом, а в результаті було одержано високу продуктивність запам'ятовування. Наше дослідження показує, що це пояснюється насамперед характером дії із словом.

При пошуку слова у словнику метою дії є знаходження значення та встановлення зв'язку між іноземним і рідним словом. Якщо є установка на запам'ятовування, то учень повинен після знаходження слова у словнику завчити його шляхом багаторазового повторення, вживання цього слова у реченні тощо. Якщо такої мнемічної настанови немає, то після знаходження цього слова та використання його для перекладу, наприклад речення, слово не запам'ятовується.

З практики відомо, що при роботі з текстом учень багато разів шукає у словнику те саме слово, що зустрічається йому у тексті декілька разів.

При постановці проблемного завдання на знаходження диференційної ознаки певного слова на основі контексту учень встановлює широкі змістовні зв'язки між цим словом та іншими елементами тексту, він аналізує текст, визначає місце цього слова у контексті, в результаті чого здійснюється мимовільне запам'ятовування. Змістовність дії визначає продуктивність запам'ятовування.

До типу евристичних завдань з високим рівнем пізнавальної активності належать такі задачі, які використовуються у психологічних дослідженнях структури евристичного пошуку [5], коли контекст речень, які описують різні ситуації, де вживається одне і те саме незнайоме слово, поступово наближає учня до правильної здогадки про значення цього слова. Так, для виявлення значення англійського слова — sacrifice — жертвувати подаються такі речення:

1. Я знаю тільки одну людину, яку не можна підкупити, щоб вона . . . своїми інтересами.
2. Я гадаю, що . . . собою більше характерно для жінки, ніж для чоловіка.
3. Просити їх . . . щотижневим вихідним днем
4. Я народився із предметами, заради яких люди часто . . . своїм здоров'ям.
5. У будь-який момент він ризикував би своїм життям та . . . би кар'єрою.

Природно, що далеко не всі граматичні моделі, правила та слова можуть бути пояснені учням шляхом постановки проблемних завдань. Спеціальні дослідження повинні встановити типи лінгвістичних задач залежно від аспекту мови, характеру мовного матеріалу та вимоги до зони пошуку рішення та ін.

Спостереження і дані, одержані в експериментальних дослідженнях свідчать про те, що проблемні задачі серйозно підвищують інтерес до роботи над мовними явищами, сприяють

розвиткові пізнавальних інтересів, активізують мислення, більш ефективно організують процеси пам'яті.

Встановлення структури і типів проблемних задач при роботі над різними аспектами мови та розробка конкретної методики позитивно вплинуть на покращання індивідуалізації та диференціації навчання іноземній мові.

Крім цього, чітка градація проблемних задач за ступенями труднощів може стати одним із способів діагностування мовних та лінгвістичних здібностей на різних рівнях навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. Н. Ждан, М. М. Гохлернер. Психологические механизмы усвоения грамматики родного и иностранного языков. Из-во МГУ, М., 1972.
2. М. М. Гохлернер, Г. В. Эйгер. Опыт составления и экспериментальной проверки программованных материалов по немецкому языку. — «Иностранные языки в школе», 1966, № 5.
3. М. М. Гохлернер, Г. В. Эйгер. О переносе умений в условиях программированного обучения. — «Русский язык за рубежом», 1970, № 2.
4. П. Л. Капица. Некоторые принципы творческого воспитания и образования современной молодежи. — «Вопросы философии». 1971, № 5. (а также отклики на эту статью в этом же журнале, 1972, № 9).
5. Э. А. Мирошнина. К вопросу о соотношении структуры задачи и структуры эвристического поиска человека. — Сб. «Проблемы эвристики», «Высшая школа». М., 1969.
6. Т. В. Напалькова. Познавательные задачи в обучении русскому языку. «Просвещение», М., 1968.
7. Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе. Под ред. А. А. Миролюбова, И. В. Рахманова, В. С. Цетлин. «Просвещение», М., 1967.
8. И. В. Рахманов. Синонимы немецкого языка. «Просвещение», М., 1970.
9. М. Н. Скаткин. Содержание общего образования. «Советская педагогика», 1965, № 9.
10. R. L á d o. Language, Thought and Memory in Language Teaching. Zielsprache Deutsch (Zeitschrift für Unterrichtsmethodik und angewandte Sprachwissenschaft), München, H. 3, 1970.

Л. С. ГРІНБЕРГ

СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ І СЛЕНГ

У соціолінгвістиці загальноновизнано, що у мові стан та розвиток суспільства відбиваються насамперед у лексиці [1, 2].

Слід зазначити, що процеси, які відбуваються у суспільстві, відображаються у різних пластах лексики по-різному, диференційовано, і, таким чином, «соціальне наповнення» різних пластів лексики нерівноцінне.

Значний інтерес для дослідження у цьому плані викликає сленг.

Дослідники відзначають як типові риси сленгу його оцінний характер та динамічність [3, 4]. Саме ці риси сленгу роблять його особливо цінним для соціолінгвістичного дослідження.

Об'єктивно, оцінний характер сленгу полягає в тому, що сленгізми визначають, як стверджує напр. І. В. Арнольд, поняття, які з'являються частою темою спілкування, тобто поява сленгізмів свідчить про соціальну значущість поняття та теми, якої ці сленгізми стосуються.

Динамічність сленгу полягає в тому, що сленгізми швидко виникають, як мовна реакція на поширення будь-якого явища, і так само старіють. Нетривалість сленгу можна пояснити різними причинами, але, у даному випадку, важливо те, що сленг, так би мовити, прив'язаний до часу, що він відображує обличчя суспільства на певному етапі його розвитку.

Ці положення (викладені лише як тези у рамках короткої статті) дозволяють припустити, що при аналізі сленгу певної мови повинні чітко визначатися ті соціальні процеси, які характерні для суспільства — носія цієї мови, на певному історичному етапі.

Спробуємо прослідкувати це на конкретному матеріалі.

Післявоєнні десятиріччя суспільного розвитку Сполучених Штатів Америки поряд із зростанням ідеологічної та політичної реакції відзначені надзвичайним поглибленням морального розкладу. Наркоманія, статеві збочення, злочинність набули масового характеру та перетворилися у погрозові соціальні процеси. Американський журналіст Джон Уейр лаконічно охарактеризував американський спосіб життя як «pollution-narcotics, pornography-crime-sexpotism» [5].

Чи відбилися ці соціальні процеси у мові, зокрема у сленгу? А якщо відбилися, то як?

Відповідь на ці запитання дає аналіз сленгу останніх десятиріч, поданого у «Словнику американського сленгу» Гарольда Уентуорта та Стюарта Берга Флекснера. «Додатковий список нових слів» цього словника, складений Стюартом Бергом Флекснером, наводить сленгізми, що ввійшли у вживання у США у 50—60-х роках — саме у післявоєнні десятиріччя. Скорочений варіант цього списку, вміщений у кишеньковому виданні словника [6], включає найбільш уживані слова, з нього виключені сленгізми, що рідко зустрічаються, тобто має не академічний, а практичний характер, і, таким чином, чіткіше відображує живу мову.

Список налічує 808 словникових статей досить різноманітної тематики. Тут поняття пов'язані з новими явищами в галузі астронавтики, спорту, музики, соціально-політичними проблемами, особливо війнами у Кореї та Індокитаї, негритянського питання та ін., поняття повсякденного побуту і т. д.

Але найбільше місце у списку займають сленгізми, пов'язані саме з соціально-моральними процесами, що відбуваються у США.

Сленгізми, пов'язані з наркоманією, складають понад 10% всього списку (84 словникових одиниці). Це сленгові назви різ-

них видів наркотиків (20 слів та словосполучень), позначення доз та упаковок (18), сленгові назви наркоманів (5), назви різних операцій з придбання та вживання наркотиків (18), слова, що позначають потребу у наркотиках (7) та стан після вживання наркотиків та ін.

Для значної частини понять цієї групи характерна розвинена синоніміка. У списку зареєстровано 6 синонімів, що означають марихуану, 4-ЛСД, 3-героїн, по 2 — кокаїн, гашиш та амфетамін. Сленгізми цієї групи відзначаються високим ступенем семантичної деталізації: поряд зі словом широкого значення існують слова, що означають різні варіанти поняття (напр. head — *наркоман*, acid head — *наркоман, що вживає ЛСД*, pot head — *що вживає марихуану*, cotton freak — *що вдихує наркотик*, campfire boy — *наркоман, що вживає опіум*). 18 сленгізмів позначають різні кількості та дози наркотиків та їх вартість.

Поява такої великої кількості сленгу, пов'язаного з наркотиками, у 50—60-х роках звичайно не є випадкова. Слово вникає для задоволення потреби у спілкуванні, для позначення понять, які слід висловити. У цьому випадку характер самих понять, так само як і кількість, яскраво свідчать про розвиненість наркоманії у США, про її масовість.

Понад 8% словникових одиниць списку (67 одиниць) пов'язані з різними поняттями сексу. Сюди відносяться слова, що означають проституцію, статеві збочення, венеричні захворювання, порнографію та ін. Найбільша група слів цієї категорії пов'язана з гомосексуалізмом. У списку зареєстровано 15 синонімів слова «гомосексуаліст», ряд сленгізмів для позначення понять, яких не існує у літературній мові (напр. jag house — *дім розпусти для гомосексуалістів*, the bottle — *чоловіча проституція та ін.*).

Поряд з переосмисленими англійськими словами тут знаходимо слова, запозичені з японської та німецької мов, завезені, очевидно, після другої світової війни.

Утворення цих сленгізмів також не випадкове явище. Лише поширення сексуальної розпусти до масштабу соціального явища могло привести до появи такої кількості сленгізмів, пов'язаних з цією тематикою.

Сленг, що означає поняття злочинності, завжди був сильно розвинений в англійській мові в Америці. В останні десятиріччя він набув багатьох нових слів. Зокрема, у Додатковому списку зареєстровано ряд сленгізмів, що вживаються учасниками вуличних банд. Вуличні банди у великих містах США — безперечно соціальне явище. Вони виникли та діють як реакція молоді на існуючу в країні національну та соціальну нерівноправність та об'єднують, перш за все, юнаків негритянського, пуерториканського, мексиканського та італійського походження, які проживають у гето та зазнають дискримінації. Саме серед них ви-

никла низка сленгізмів, що позначають назви бійок між бандами, види зброї, способи убивства та ін.

Поряд з ними виник ряд нових слів для позначення поширених серед карних злочинців понять які раніше позначалися іншими сленгізмами (напр. *hospital* — *в'язниця*, *ill* — *ув'язнений*, *shoe* — *фальшивий паспорт*, чотири нових сленгізми для позначення поліція та ін.).

Цікаво, що на сленгу позначився вплив «холодної війни». Так, сленгізм *dubok* — *мнимо непричетна людина або місце, що використовується для прикриття незаконних операцій або для схову крадених товарів чи контрабанди*, є запозиченням з російської мови, та прийшло до злочинців з жаргону ЦРУ США.

Навіть такий короткий огляд сленгу певного періоду дає цікавий матеріал для соціолінгвістичних висновків. Він свідчить про те, що процес морального розкладу суспільства, зокрема поширення наркоманії, статевих збочень, злочинності, проходив у США у 50—60-х роках надзвичайно інтенсивно. Саме цей процес створив потребу появи великої кількості нових сленгізмів, пов'язаних з цими явищами, для спілкування певних соціальних груп. Кількість цих сленгізмів та їх мовна характеристика (синоніміка, семантична деталізація та ін.) дають підставу для висновків про широке розповсюдження цих процесів та багатолюдність втягнених до них соціальних груп.

Соціальні процеси знаходять своє чітке відображення у сленгу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Язык и общество. «Наука», М., 1968.
2. О. С. Ахманова, И. Н. Марченко. Основные направления в социолингвистике. — «Иностранные языки в школе», 1971, № 4.
3. А. Д. Швейцер. Очерк современного английского языка в США. М., 1963.
4. И. В. Арнольд. Лексикология современного английского языка. М.—Л., 1966.
5. «The Canadian Tribune», May 20, 1970.
6. «The Pocket Dictionary of American Slang» by Harold Wentworth and Stuart Berg Flexner. «Pocket Books», N. Y., 1969.

Т. І. ДАНИЛЕНКО

ДО ПРОБЛЕМИ СТАТУСА СТРУКТУР ТИПУ to be hopeful, to be acceptable

Раніше ми виходили з того [див. 1], що дієслово є центром, навколо якого існують численні конструкції — так звані «супутники» дієслова [2]. Останнім часом посилювся інтерес до з'ясування внутрісистемних зв'язків між структурами, що включають дієслово *to be* та ім'я (іменник, прикметник) з дієслівною основою та відповідними однокореневими дієсловами, напр.,

I hope — I am hopeful. Аналіз існуючих поглядів дає право говорити про три основні підходи до розгляду цієї проблеми:

1) структури типу *to be realizable* включаються в парадигму дієслова, у всякому разі ставиться питання про те, чи не є вони дієприкметниками [3];

2) структури типу *to be hopeful (I am hopeful) to be acceptable (it's acceptable)* розглядаються на синтаксичному рівні як маркований член опозиції «простий присудок — іменний присудок» [4];

3) відношення між утвореннями аналізованого типу та їх однокореновими дієсловами розглядається в суто семантичному плані як синонімічні відношення [5].

Зупинимося докладніше на існуючих точках зору. Ми не поділяємо першої думки, вважаючи її необгрунтованою внаслідок таких причин: а) у лексем типу *unthinkable* (досить поширених) часто знаходимо префікс — *un*, тоді як дієслова **unthink* не існує; б) лексеми розглядуваного типу не мають парадигматичних ознак дієприкметника; в) лексеми типу *thinkable, realizable, etc.* утворюють опозиції ступенів порівняння, що вказує на їх приналежність до розряду прикметників; г) розглядувані морфеми визначаються прислівником *very*; д) вони характеризуються сурядним зв'язком з прикметниками (*wonderful and adorable*).

Отже, всі параметри даної частини мови свідчать про наявність в досліджуваних структурах прикметника. Цієї концепції ми будемо дотримуватися і далі, розглядаючи відношення між дієсловом *to hope*, структурами типу *to be hopeful (acceptable)* і відповідними однокореновими дієсловами, що є головним об'єктом даної роботи.

Вирішуючи цю проблему на рівні синтаксису, ми хочемо, перш за все, зупинитися на погляді О. В. Огоновської, яка розглядає нашу структуру як маркований член опозиції типу:

He writes — He is a writer.

I study English — I am a student.

О. В. Огоновська вважає дієслова і предикативні структури членами бінарної синтаксичної опозиції.

На нашу думку, це не досить переконливо: бо опозиція представлена поза категорією, а це не узгоджується з поняттям як опозиції, так і граматичної категорії. Присудок при будь-якому погляді на його природу є одиницею будови речення, але не категорією в строгому розумінні цього терміну. Зауважимо також, що в лексичному плані члени вказаних вище рядів так відрізняються, що не можуть протиставлятися один одному як члени опозиції.

Викликає сумнів ще одна теза О. В. Огоновської, за якою «дієслівний присудок — це процесний присудок, що виражає дію агенса у формі процесу; іменний присудок — це кваліфікативний присудок, який предикуює підметові якусь ознаку» [4].

Розглядаючи такі приклади, як «He doubted this» «He was doubtful about this fact» ми не можемо погодитися з тим, що was doubtful обмежується тільки кваліфікаційною характеристикою. Йому також властива характеристика процесуальності, що є результатом сполуки дієслова «бути» з прикметником з дієслівною основою. Отже, як нам здається, цей присудок можна визначити як процесуально-кваліфікаційний.

Виявляючи семантико-синтаксичні функції, О. В. Огоновська доводить, що іменно-складові присудки не модифікуються якісними прислівниками. Ми вважаємо, що цей висновок зроблено надто категорично. Див., наприклад, «Two Ladies were happily conversational under the counter» (Walpole).

Виходячи з останнього тлумачення цієї проблеми у мовознавстві, підкреслимо, що хоч воно не повністю вичерпує складні зв'язки між to be hopeful і to hope, ми також підтримуємо думку про їх синонімічність.

Проблема синонімії вивчається протягом тривалого часу, але в цій галузі мовознавства є ще чимало білих плям. Однією з таких плям є проблема міжрозрядної синонімії, зокрема питання про можливість синонімічних відношень між лексемами, що належать до різних частин мови. Висновок про неможливість синонімічного відношення між словами різних частин мови останнім часом неодноразово критикувався [5, 6, 7]. Так, Н. О. Волкова [5] висуває і доводить гіпотезу про те, що поряд з синонімами, які можна виділити всередині будь-якої частини мови, існують специфічні особливості синонімів, які належать до різних частин мови. Ми гадаємо, що виділення синонімів, які відносяться до різних частин мови, мусить ґрунтуватися на функціональному підході, в основі якого лежить критерій взаємозамінності з урахуванням обмежень екстра- та інтралінгвістичного порядку.

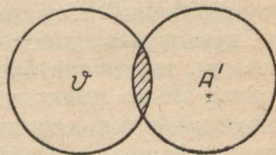
Ми згодні з Ю. Д. Апресяном [8], який вказує, що взаємозамінними і, отже, синонімічними можна признати ті словарні одиниці, які «мають частково збіжну сполучуваність».

Вважаємо, що можливість взаємозамінності є невід'ємною характеристикою синоніма, закладеною в самій його природі. Взаємозамінність пов'язана: а) з наявністю певних загальних валентних властивостей, що дають можливість включатися в однакові або суміжні синтаксичні структури; б) з наявністю у лексем різних частин мови деякої множини диференціальних ознак або компонентів значення. Відповідно компонентні значення розглядаються як елементи множини, що знаходяться в певних відношеннях один з одним.

Нам здається, що треба звернути особливу увагу на ескіз еквіполентного поля, в основі якого лежить перетин значень множин між собою, бо він саме підходить для нашого випадку. Їх перетин становить загальну частину обох множин, а це означає, що вони мають однакові елементи. Проте, оскільки ні одне

з них не включає друге, то поряд з однаковими компонентами у порівнюваних слів ще є і неоднакові.

Скориставшись принципом побудови еквіполентного поля пропонуємо ескіз, на якому — всі дієслова, що мають синонімічні структури по формулі $V + A^1$. A^1 — всі прикметники, які мають однокореневі дієслова (див. рисунок). Що ж являє собою загальна частина даних множин? Гадаємо, що вона є семою процесності, яка цілком очевидно виявляється при предикативному використанні досліджуваних структур.

Пор., наприклад: «Well, we try to turn a **doubtful** penny».

(Galsworthy).

«I was reminded of all the **fearful** things that have happened».

(Morton).

The latter part of this speech was hailed by a shout from the hopeful pupils of the merry old gentleman. (Dickens).

Потрапляючи в інше середовище (в структури типу $to\ be + A^1$), ці прикметники набувають нової якості — елементів структур, синонімічних однокореновим дієсловам і таких, що несуть заряд процесуальності. Прослідкуємо за прикметниками, згаданими вище у прикладах їх сполук з дієсловом:

«I am fearful that her hopes will never be fulfilled» (Пор. I fear that...) (Corman).

«I am doubtful if those people who are not protesting are equally angry» (Пор. I doubt if...) (M. S.).

«Be hopeful for the future» (Пор. Hope for the future.) (Mensfield).

Як видно з цих прикладів, названі прикметники (множина $+A^1$), ці прикметники набувають нової якості — елементів суальності і взаємозамінні з їх однокореновими дієсловами.

Критерій взаємозамінності є кардинальним, але не єдиним критерієм при визначенні та вивченні міжрозрядної синонімії стосовно до явищ, які нас цікавлять. На нашу думку, функціональна близькість пов'язана із спільністю сем. Щодо пари $to\ appreciate$ — $to\ be\ appreciative$ можна говорити про наявність як у дієслова, так і у вербально-ад'єктивної структури $to\ be\ appreciative$ загальних сем процесу і об'єктивної процесуальності, наприклад:

«We appreciated the help they gave us».

«We were appreciative of the help they received».

Повертаючись до аналізованих структур, звернемо увагу на той факт, що одне й те саме явище має місце майже у всіх синонімічних рядах, елементами яких є представники однієї частини мови. Чи простежується це явище в синонімічних рядах, що містять дієслова та синонімічні їм структури? Структури типу $to\ be\ hopeful$ синонімічні дієслову дійсного стану,

мають процесуально-якісну коннотацію, дія частково оякніюється, що відкриває можливість для вживання різних модифікаторів якості:

He was very appreciative, most, highly.

Заслугує на увагу аналіз специфічності супутників дієслів, що синонімічні його пасивним формам. Взаємозамінність структур, відповідних дієслову дійсного стану з однокореневими дієсловами, виражена більш чітко, ніж структур синонімічних пасивним. Якщо практично необмежена або майже необмежена взаємозамінність прикметників (в сполученні з to be) синонімічних дієсловам в дійсному стані (що перевірялося спеціальним експериментом), то в другій групі лексем (в сполученні з to be), синонімічних дієсловам в пасивному стані взаємозамінність тільки частково через модальну коннотацію обов'язку, можливості, необхідності.

Отже, ми прагнули довести, що в сучасній англійській мові існує ряд випадків синонімії дієслова та дієслівно-іменних структур, що недостатньо вивчена і ще потребує дальшої уваги дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Т. І. Даниленко. Про деякі синоніми дієслів у сучасній англійській мові. — «Вісник Харківського ун-ту. Іноземні мови», вип. 4, Харків, 1972.
2. И. Вуйкович. К проблеме классификации частей речи. — «Вопросы языкознания» 1972, № 5.
3. Р. Н. Инфантьева. Прилагательное или причастие. «Иностранные языки в школе», 1972, № 2.
4. О. В. Огоновська. Про одну позицію на синтаксичному рівні. — «Іноземна філологія», 1972.
5. Н. О. Волкова. Структурные особенности синонимии разных частей речи в современном английском языке. Автореф. канд. дисс., М., 1967.
6. В. В. Лопатинська. Деякі питання класифікації лексико-граматичних синонімів у сучасній англійській мові. — «Іноземна філологія», 1972.
7. Ю. Н. Караулов. Структура лексико-семантического поля. — «Филологические науки», 1972, № 1.
8. Ю. Д. Апресян. Фразеологические синонимы в современном английском языке. Автореф. канд. дисс., 1956.

А. І. ДОРОДНИХ

ПРО УМОВНИЙ СПОСІБ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Можна без перебільшування стверджувати, що питання про способи в англійській мові є одним з найбільш дискусійних. Саме число способів, що їх лінгвісти виявляли в англійській мові, коливається від трьох до шістнадцяти. Але і це не є межею. О. Есперсен доводить, що, якщо покинути тверду основу дієслівних форм, в англійській мові можна знайти понад 20 способів [див. 1, 320].

Проблема способу в англійській мові ускладнюється омонімією форм, що дало підставу Б. І. Ільшу відмовитися від будь-якої певної класифікації способів [2]. Основним джерелом розходжень між мовознавцями є умовний спосіб.

Увагу лінгвістів переважно привертають форми, які ми умовно назовемо «be» і «were», а також сполуки should/would + інфінітив та should + інфінітив.

А. І. Смирницький називає їх відповідно умовним I, умовним II, умовним і здогадним способами [3; теж 4] ¹.

Л. С. Бархударов і Д. А. Штелінг дають свою класифікацію: умовний I, аналітичний — should/would + інфінітив, умовний II, синтетичний — «were», кон'юнктив синтетичний — «be» і аналітичний should + інфінітив [5].

У І. Б. Хлебнікової [6] знаходимо суб'юнктив аналітичний — should + інфінітив, синтетичний — «be», «were», «had been» та умовний спосіб should/would + інфінітив.

Інші лінгвісти, включаючи названі форми до умовного способу, не вважають за потрібне розрізняти їх термінами [див. 7, 8]. Інколи аналітичними формами умовного способу називають may/might + інфінітив [7].

Не можна заперечувати, що деякі сполуки «модальне дієслово + інфінітив» за значенням і функціями зближаються з синтетичними формами умовного способу. Цього досить, щоб вважати їх синонімами умовного способу. Але чи можна вважати такі сполуки аналітичними формами способу?

На перший погляд, may/might + інфінітив відповідає вимозі, сформульованій А. І. Смирницьким: «Умовою функціонування вільних словосполук як аналітичних форм є входження цих сполук до будь-якої граматичної категорії, відомої у даних слів і представлену, хоч би в одній з її категоріальних форм, простими, синтетичними формами цих слів» [3, 70].

Сполука з дієсловом may ставиться лінгвістами, які вважають її аналітичною формою умовного способу, в один ряд з формою «be» [7, 120]:

So be it.

So may it be.

Однак зауважимо, що «be» і may + інфінітив не утворюють опозиції, аналогічної writes -is writing. Далі, якщо визнати услід за В. Н. Жигadlo, І. П. Івановою та Л. Л. Йофик, що may має форму минулого часу might, то виходить якийсь гібрид, що поєднує в собі значення як умовного, так і дійсного способів, а це суперечить правилу: «Ні в якій словоформі не можуть поєднуватися одночасно дві категоріальні форми однієї і тієї самої категорії: не може бути одночасно форми двох відмінків, двох чисел та ін.» [3, 9].

Крім того, «be» і may + інфінітив не знаходяться у відношенні додаткової дистрибуції, а отже, не є варіантами одного способу.

Таким чином, may + інфінітив може інколи вживатися як синонім умовного способу, що ще не робить дану сполуку аналітичною формою умовного способу.

1. «Сослагательное I», «сослагательное II», «условное» та «предположительное».

Критерій дистрибуції застосовується також у випадку, якщо «be» і should + інфінітив вважають формами одного способу, бо й ці форми не знаходяться у додатковій дистрибуції.

Якщо вважають, що should + інфінітив окремо утворюють згоданий спосіб, тобто прямо протиставляються індикативу та імперативу, то незрозуміло, чому «were (to)» в аналогічному оточенні має форму умовного II, а should, який не відрізняється за формою від were, розглядається як допоміжне дієслово особливого способу.

У додаткових підрядних реченнях після suggest, demand та ін. should вживається поряд з «be». Тут же зустрічаються модальні дієслова could, might, ought to (після suggest) і shall, may, must (після demand), а також сполуки would + інфінітив, що не відрізняються від так званого умовного способу.

Навряд чи можна брати should як допоміжне дієслово «згодного способу», виходячи тільки з більшої частоти вживання цього дієслова в такому оточенні (слід нагадати, що should взагалі є одним з найчастіше вживаних модальних дієслів) [9]. До речі, зауважимо, що should навряд чи виражає припущення в додаткових підрядних реченнях. Наприклад, They should demand that this arms team should be cent packing [Morning Star, далі MS, 22, III 1971]. We demand that internment must be ended. [MS, 8. XI 1971].

Вважаємо за недоцільне виділяти сполуки should + інфінітив в особливий спосіб ще й тому, що дуже часто важко визначити, чи з'являється should у непрякій мові, чи він вже був у прямій. Адже у більшості випадків вживання модального дієслова should пов'язане з вираженням суб'єктивної думки, що підтверджується наявністю дієслів think, feel, believe та ін. Пор.,

I think fireworks should be kept. [MS, 18. XI 1971].

We also felt, at the same time, that as much worry as possible should be relieved. [MS, 28. I 1972].

Refusing, Premier Heath said: «We do not believe local authorities should have power to dispense in this way without any charge. [MS, 4. II 1972].

Не всі погодяться з І. Б. Хлебніковою, що в реченні «Why should you stay with me?» ми маємо аналітичний спосіб. Пор. The White Paper says that «in normal circumstances there is no reason why viable ports should not continue to refinance debt». [MS, 1. X 1971].

Отже, сполука should + інфінітив не знаходиться у відношенні додаткової дистрибуції з «be» і вільно варіює з іншими сполуками модальне дієслово + інфінітив у певних типах додаткових речень.

Звернемо увагу на той факт, що до письмової мови починає проникати вживання індикативу в підрядних реченнях після suggest, demand та ін.

The Commission on Industrial Relations suggests that BHS consults the union before taking decisions about changes in terms and conditions of employment [MS, 21. X 1971].

Перейдемо до розгляду сполук should/would + інфінітив. Ці сполуки, звичайно, виділяються як аналітичні форми умовного способу, що протиставляються синтетичним формам типу «were».

Вищевказані форми, тобто should/would + інфінітив і «were» знаходяться у відношенні додаткової дистрибуції, тому їх слід вважати варіантами одного способу, а не різними способами (наприклад, умовний I і умовний II у А. І. Смирницького). Звідси випливає, що в обох реченнях умовного періоду маємо той самий спосіб, назвемо його умовним II.

Цей аргумент, однак, не заважає вважати should/would + інфінітив аналітичною формою. Незрозуміло тільки, яку категорію являє собою ця форма.

Згадаємо, що в англійській мові існує так званий «майбутній у минулому». Сама назва підказує, що тут одна форма виражає два часи, що суперечить уже наведеному нами четвертому правилу А. І. Смирницького. Сам він пропонував вважати «майбутній у минулому» як частковий випадок вживання умовного способу [3, 357].

Зазначимо, що подібне трактування не знімає питання про відокремлене положення сполуки should/would + інфінітив, бо вона як форма умовного способу, проникає в часові форми індикативу. Пор.,

They said they had seen the film.

They said they would see the film.

Привертає увагу паралелізм змін в розподілі should і would між особами в «майбутньому в минулому» і в «умовному способі», тобто, як свідчать дослідження, в обох випадках з першою особою все частіше вживається would, а не should¹.

Порівняємо також періоди реальної і нереальної умови. В обох випадках сполука shall/will + інфінітив та should/would + інфінітив виражає наслідок. Нам здається, що коли б обидва періоди трансформувати в непряму мову, то буде важко відрізнити їх один від одного. На жаль, тут ми зможемо навести приклад, який не зовсім підходить під рубрику «непряма мова», але і він підтверджує вищезазначене.

...the chairman said that if a situation arose when, «because of the other side's unreasonable intransigence, no alternative was available, then we would expect the support of the whole membership in any necessary action». [MS, 19. V 1971].

¹ Ми сподіваємося в найближчому майбутньому опублікувати наші дані про зміни в розподілі shall/will і should/would між особами [див. також. 10, 147; 11, 94; 12].

Вважаємо, що в «майбутньому у минулому» та «умовному способі» розрізняються тільки значення [d], а слідування присутнє в обох випадках.

Б. С. Хаймович переконливо, на нашу думку, доводить, що внаслідок деяких причин в англійській мові форми shall/will і should/would + інфінітив є формами особливої категорії слідування, а не майбутнього часу. Ці форми можна, наприклад, порівняти з формами перфекта, де допоміжне дієслово має форми теперішнього і минулого часу. Коли виходити з погляду Б. С. Хаймовича, то знімається суперечливість «майбутнього в минулому». Ми вважаємо, що в обох реченнях умовного періоду, що виражає нереальність, вживаються форми умовного способу II (див. класифікацію А. І. Смирницького), а аналітично виявляється не «умовний спосіб», а наслідок, як і в періоді реальної умови. Пор.,

«If Mrs. Thatcher is not prepared to have an inquiry we will have to have a look at these 500 schools again». [MS, 6. IX 1971].

We say to local authorities that if they were successful in this venture, we would then consider ourselves-management and workers — the custodians of social assets. [MS, 2. VIII 1971].

ВИСНОВКИ

Деякі сполуки модальне дієслово + інфінітив є синонімами умовного способу, однак немає причин, щоб вважати їх аналітичними формами цього способу. Крім того, це тільки б ускладнило описання системи англійського дієслова.

Доцільно вважати, що умовний спосіб в англійській мові поки що не має спеціальних аналітичних форм і всередині його можна виділити умовний спосіб I і умовний спосіб II (за класифікацією А. І. Смирницького).

ЛІТЕРАТУРА

1. O. Jespersen. The Philosophy of Grammar. 1924.
2. Б. А. Ильиш. The Structure of Modern English. М.—Л., 1965.
3. А. И. Смирницкий. Морфология английского языка, М., 1959.
4. M. Ganshina and N. Vasilevskaya. English Grammar. М., 1953.
5. Л. С. Бархударов, Д. А. Штелинг. Грамматика английского языка. М., 1965.
6. И. Б. Хлебникова. Сослагательное наклонение в современном английском языке. Л., 1958.
7. В. Н. Жигадло, И. П. Иванова, Л. Л. Иоффик. Современный английский язык. М., 1956.
8. Б. С. Хаймович, Б. И. Роговская. A Course in English Grammar. М., 1967.
9. M. West. A General Service List of English Words. London, 1959.
10. R. A. Close. The New English Grammar. 1964.
11. А. Д. Швейцер. Литературный английский язык в США и Англии. М., 1971.
12. Myra Grech. Anomalous Finites and the Language Laboratory. English Language Teaching. Vol. XXII, № 1, 1967.

ЩОДО ПОНЯТТЯ ВНУТРІШНЬОЇ ВАЛЕНТНОСТІ СЛОВА

Поняття «валентність» перейшло в мовознавство з хімії, де воно побутує як властивість атома утворювати хімічні зв'язки з певною кількістю інших атомів. Після робіт Л. Теньєра, який розглядає валентність з позицій теорії структурного синтаксису, це поняття почали використовувати при описанні мовних фактів різних рівнів. Слід сказати, що вживання цього запозиченого поняття не привело до його однозначного розуміння.

Ідеї валентності дістали застосування і в галузі словотворення. У вітчизняній германістиці їх розробляє проф. М. Д. Степанова та її учні, і вони відомі під назвою внутрішньої валентності слова.

Основні положення теорії внутрішньої валентності слова зводяться ось до чого,

Під валентністю мовного знака розуміються закономірності його сполучуваності з іншими мовними знаками. Залежно від природи мовного знака розрізняють валентність слова, або закономірності його сполучуваності у зовнішній синтагмі (зовнішня валентність слова), і валентність слова на рівні його безпосередньо-складових (БС), або закономірності сполучуваності максимально виділюваних відрізків похідного чи складного слова у внутрішній синтагмі (внутрішня валентність слова). Поділ валентності на зовнішню і внутрішню відтворює специфіку предмета дослідження, а саме: зовнішня валентність вивчається в розділі синтаксису, а внутрішня — в розділі словотворення.

Якщо зовнішня валентність слова виявляється у вільному поєднанні цілих одиниць (слів), то внутрішня не дається безпосередньо в спостереженні: вона виявляється при аналізі «зроблених» одиниць мови за допомогою зіставного методу (шляхом зіставлення похідної та вихідної одиниці з погляду їх словотвірної структури) і семного методу (шляхом аналізу за семами смислових структур вихідної та похідної одиниць з погляду мотивації останньої).

Внутрішня валентність слова має такі аспекти: фонетичний, морфологічний і семантичний. Перші два аспекти відображають формальні закономірності сполучуваності елементів слова, а третій — відтворює змістовні закономірності сполучуваності елементів слова (тут і далі йдеться про елементи слова на рівні БС). Фонетичні і морфологічні закономірності сполучуваності елементів слова — це закономірності лінгвістичні; семантичні закономірності, будучи також лінгвістичними, мають екстралінгвістичну спрямованість: сполучуваність елементів слова відбувається з урахуванням їх семантичної узгодженості, що відображує екстралінгвістичні зв'язки і відношення. У цьому виявля-

ється спільність внутрішньої і зовнішньої валентності слова [2, 140].

Внутрішня валентність слова може розглядатися як сукупність умов реалізації лінгвістичних можливостей словоутворення. У цьому аспекті проблема внутрішньої валентності виступає як складова частина теорії лінгвістичної імовірності.

Поряд з вивченням лінгвістичних закономірностей сполучуваності елементів слова (фонетичних, морфологічних, семантичних) виникає завдання вивчення впливу на процес словоутворення і інших факторів як лінгвістичних (наприклад, взаємовплив моделей словоутворення, регулююча роль норм словоутворення), так і екстралінгвістичних (наприклад, наявність денотата, загальної потреби в утворенні нового слова, ситуативність).

Взаємодія лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів визначає ступінь імовірності появи неологізму й тим самим ступінь лінгвістичного передбачення (при цьому, звичайно, не виключається також роль випадку) [3].

Такими є головні положення теорії внутрішньої валентності слова, що дозволяє по-новому підійти до причинних явищ мови в галузі словоутворення. Беручи ці положення як відправні, хотілося б дещо про них сказати.

Вияв внутрішньої валентності слова передбачає дослідження закономірностей сполучуваності мовних одиниць, що мають план вираження і план змісту. Такими одиницями у німецькій мові виступають при словотворенні афікси (префікси, суфікси) і лексичні основи. При цьому зовнішній процес складання елементів слова, наприклад, словотвірного афікса і лексичної основи, відображає внутрішній процес складання змістів цих елементів, у результаті якого виникає нова одиниця з новим змістом. Інакше кажучи, у процесі деривації відбувається поєднання значущих елементів слова на основі морфологічних і семантичних закономірностей.

Фонетичні ж закономірності сполучуваності елементів слова є окремим предметом вивчення і мають розглядатися у відповідному розділі мовознавства. Тому нам здається термінологічно невиправданим включення їх в об'єм поняття «внутрішня валентність слова», що співвідноситься перш за все з процесом деривації.

Очевидно, слід би було обмежити об'єм поняття внутрішньої валентності слова тільки морфологічними і семантичними закономірностями сполучуваності значущих компонентів похідного (складного) слова.

При вивченні закономірностей сполучуваності елементів слова з позицій теорії внутрішньої валентності основна увага приділялася дослідженню властивостей похідних основ: їх генезису, словотвірній структурі, семантиці та ін. Правомірність тако-

го підходу не викликає сумнівів. Відомо, наприклад, що саме властивості похідної основи обумовлюють при словотворенні можливість або неможливість приєднання до неї того чи іншого афікса [1, 404]. Вивчення закономірностей сполучуваності елементів слова буде, однак, неповним, якщо обмежитися аналізом властивостей похідних основ. Слід вивчати також властивості других безпосередньо-твірних слова, властивості службово-словотвірних морфем: їх значення (семантичні властивості) і їх значущість (структурні властивості).

При описанні значення словотвірного афікса найчастіше перелічують категоріальні ознаки, на які він вказує, наприклад, зменшуваність, інтенсивність дії, орнативність та ін. Ці категоріальні ознаки називають по-різному: дериваційним значенням морфем, семантичними варіантами морфем, варіантами морфем, лексичними і граматичними значеннями префікса.

Застосування семного аналізу до виявлення значення словотвірної морфем дозволяє представити змістовний план афікса по-новому, а саме: як набір лексико-граматичних сем. Така інтерпретація значення афікса впливає з поняття ієрархії сем за ступенем їх узагальнення щодо рівня словоутворення.

За ступенем узагальнення значення словотвірної морфем знаходиться між лексичним значенням і значенням граматичним.

Візьмемо, наприклад, німецький дієслівний префікс *be-*. До його смислової структури, виявленої шляхом проведення зіставного і семного аналізу дієслів з даним префіксом, входять такі семи, як (1) сема інтенсивності і повноти охоплення предмета дією: *beackern, bedecken, bedrängen, bedrücken, befragen*, (2) сема результативності як прояв повноти дії: *bekämpfen, beehren, bereden, betrinken*, (3) сема орнативності, постачання тем, що означає вихідна основа: *bebildern, beblechen, beblümen, bekränzen, berahmen, bekanten*, (4) сема ефективності, перетворення в те, що означає вихідна основа: *begenien, betören, betölpeln, bemuttern*, (5) сема перехідності: *beachten, beantworten, bedenken, beklagen* та деякі інші. Ступінь узагальнення цих сем вищий, ніж у лексичних значень відповідних дієслів з префіксом *be-*, але нижчий за ступінь узагальнення, властивий граматичним явищам мови (див. табл. 1).

Таким чином, змістовний план словотвірного афікса можна розглядати як набір сем, що займають за ступенем узагальнення проміжне становище між лексичними і граматичними семами. Це дає підставу називати семи словотвірного афікса лексико-граматичними¹.

¹ Питання про природу сем словотвірного афікса має бути остаточно вирішеним тільки після чіткого розмежування лексичних і граматичних категорій.

Таблиця 1

Лексичне значення (префіксального дієслова)	Значення афікса (префікса be-)	Граматичне значення (лексико-граматичного класу дієслів)
bebildern — украшать рисунками beblechen — обивать жестью beblümen — покрывать цветами bekränzen — украшать венками berahmen — вставлять в рамку beackern — вспахивать bedecken — покрывать bedrängen — притеснять bedrücken — угнетать befragen — опрашивать	Сема орнативності (у відсубстантивних дієсловах з префіксом be-). Сема інтенсивності (у віддієслівних дієсловах з префіксом be-)	Вираження процесуальності

Як же впливає змістовна структура афікса на його внутрішню валентність? Спостереження свідчать, що об'єм змістовної структури афікса левною мірою визначає його внутрішню валентність: чим більший набір лексико-граматичних сем афікса, тим більша його виборність на похідні основи. Так, серед 260 відад'єктивних дієслів з префіксами be-, ent-, eg-, ver-, zer- найбільшу внутрішню валентність на ад'єктивні основи виявляють ті з них, що мають більший набір лексико-граматичних сем (табл. 2).

Таблиця 2

Дієслівний префікс	Кількість лексико-граматичних сем у змістовній структурі префікса	Кількість відад'єктивних дієслів з префіксом
ver —	16	134
er —	8	53
be —	6	48
ent —	7	28
zer —	5	2

Вище зазначалося, що, крім вивчення семантичних властивостей афікса, слід виявити його структурні властивості, або значущість афікса. Під значущістю афікса ми розуміємо його співвіднесеність з іншими словотвірними афіксами в межах однієї і тієї самої словотвірної структури. Критеріями для виділення тієї чи іншої афіксальної мікроструктури можуть бути функціональний і дистрибутивний. Перший критерій визначається словотвірною функцією даних афіксів, другий — позицією афіксів у внутрішній синтагмі. Наприклад, визначення словотвірної мікроструктури німецьких дієслівних префіксів be-, ent-, eg-, ver-, zer- здійснюється за спільністю їх словотвірної функції (здатності утворювати дієслова від лексичних основ різних лексико-граматичних класів) і за спільністю позиції у внутрішній синтагмі (перепозиція до лексичної основи).

Співвіднесеність словотвірного афікса виявляється шляхом протиставлення його іншим словотвірним афіксам даної мікроструктури по лініях:

- продуктивності — непродуктивності афікса;
- виявлення умов суміщення у змістовній структурі одного й того самого афікса ряду лексико-граматичних сем (питання про полісемію або омонімію словотвірної морфеми);
- виявлення умов «розподілу» тієї самої лексико-граматичної семи афікса в різних афіксах (питання про синонімію словотвірної морфеми).

У лінгвістичному просторі словотвірної мікроструктури кожний афікс займає місце, що визначається його змістовною структурою. Змістова структура афікса ніби покриває певну понятійну область, утворену сукупністю граматичних і лексичних категорій. Очевидно, щоб зрозуміти функціональну сферу тяжіння афікса до певних типів лексичних основ, слід змодельовувати не тільки ту словотвірну мікроструктуру, до якої він входить, але й інші функціональні однотипові мікроструктури з іншими афіксами. Наприклад, при з'ясуванні валентності дієслівного префікса слід змодельовувати не тільки дієслівно-префіксальну мікроструктуру, але й дієслівно-суфіксальну словотвірну мікроструктуру. Це допоможе розкрити поняття «тиск системи» на рівні словотворення. Вивчення умов «розподілу» того самого категоріального значення у різних словотвірних афіксах дозволить, далі, розкрити поняття надлишок мовних засобів щодо словотвірних морфем.

Вивчення закономірностей сполучуваності елементів похідного слова з боку словотвірного афікса висуває, таким чином, таке питання: чи є внутрішня валентність афікса валентністю, що походить від його значення, чи властивістю, що походить від його значущості. Або, ще ширше, чи є валентність поняттям, що відображає структурні властивості мовного знака, чи поняттям, що відображає семантичні даності мовного знака. Можна сподіватися, що наступні дослідження лінгвістичного матеріалу з позицій теорії валентності дозволять не тільки відповісти на ці та інші питання, підняті у цій статті, але й збагатить теорію внутрішньої валентності новими ідеями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Г. О. Винокур. Избранные работы по русскому языку. М., 1959.
2. М. Д. Степанова. Методы синхронного анализа лексики. «Высшая школа», 1968.
3. M. D. Stepanova. Die «innere» Valenz des Wortes und das Problem der linguistischen Wahrscheinlichkeit. «Beiträge zur Valenztheorie». Max Niemeyer Verlag, Halle (Saale), 1971.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОБСЯГ СИСТЕМИ ДВОСКЛАДОВОЇ ВТОРИННОЇ ПРЕДИКАЦІЇ

Двоскладова вторинна предикація, що є однією з особливостей англійської мови, завжди привертала увагу лінгвістів. Про це свідчить кількість робіт, присвячена даним конструкціям. Але не дивлячись на це, питання про обсяг системи двоскладової вторинної предикації, її обсяг вирішується різними авторами по-різному.

У даній роботі двоскладова вторинна предикація аналізується з позицій трансформаційної граматики як певного виду синтаксична система, що є частиною структури мови.

Традиційний аналіз, аналіз за членами речення не підходить для структурного дослідження синтаксичних явищ, бо у його завдання входить в основному розподіл елементів речення за певними рубриками без урахування їх структурних зв'язків як у парадигматичному, так і у синтагматичному плані [див. 2, 90—91].

Трансформаційна модель є більш правильною, з погляду відображення системного характеру мовних явищ. Метод трансформаційного аналізу допоміг визначити двоскладову вторинну предикацію як кожний трансформ, що має форму NV, NN^1 , який породжується базовим реченням NuV, NuN . Завдяки цьому методу стало можливим виявити обсяг системи, що аналізується. Ми вважаємо за необхідне віднести до даної системи конструкції типу *Me to dance with her! He a gentleman! She selling flowers!* та ін. Таке розуміння вторинної предикації суперечить загальноприйнятому традиційному погляду на вторинну предикацію, згідно з яким структури з вторинною предикацією завжди залежать від структур з первинною предикацією і без останніх не вживаються.

Безумовно, вторинна предикація завжди залежить від первинної і на неї спирається — вона, як відомо, породжується первинною предикацією; якби не було первинної предикації, то не існувала б і вторинна предикація. Залежність вторинної предикації від первинної — це така залежність, що існує між всякою породженою і породжуючою одиницями.

Коли ж говорять про залежність вторинної предикації, мають на увазі залежність іншого характеру — залежність семантичну і граматичну.

Але ж не всі двоскладові конструкції з вторинною предикацією знаходяться в семантико-граматичній залежності від первинної предикації. Багато лінгвістів відзначають існування аб-

¹ V — може бути виражено інфінітивом, герундієм, дієприкметником, N_1 — ім'я або його еквівалент.

солютних конструкцій, які за своїми зв'язками з основним складом речення еквівалентні простим реченням у складі складносурядного (Керм, Рецкер, Дундукова та ін.). Я. І. Рецкер пише, що такі конструкції «претендують на рівноправ'я з основним складом» [4].

Нам зустрілися приклади, коли граматично залежною виступає не вторинна, а первинна предикація. Маються на увазі випадки, де вторинна предикація виконує функцію, еквівалентну функції головного речення:

Nuns telling children it was improper and so on. (Mario, 75).

She to want to hold the hand that has often hurt her. (Rag g. 32).

Як бачимо, семантико-граматична залежність двоскладової вторинної предикації не є обов'язковою.

Помилковим є також твердження про те, що не існує речень, що містять лише вторинну предикацію, бо вона завжди залежить від первинної. Нам зустрілося понад 100 складних структур, які містять лише вторинну предикацію. Ці структури можуть бути складносурядними і складнопідрядними.

Складносурядні структури:

The pound going up in the value; Labour quiet! (W. M. 77).
Everybody crying for me, and a meat pudding getting cold on my account! (Rag. 92).

The weeks, the months going by and Hedgerow deserted and quiet. (Hedg. 116).

So frozen, so desolate, so dead a world — everything smashed and lying inertly broken. (D. 294).

And at once Clyde shrivelling — the news playing upon him as an icy and congealing breath. (Dr. II, 353).

Складнопідрядні структури:

Pen trying to stop it being smuggled. (Ch. 194).

And Baggot and Harriet and Grant, after furnishing music for the others to dance by, organizing by the flare of a large gasoline lamp, a poker game. (Dr. II, 72).

And the details of the work sufficiently mastered to permit him to look about him from time to time, taking an interest in the factory as a whole, its processes and supplies. (Dr. 129).

Другий том перша глава «Американської трагедії» Дрейзера починається вторинною предикацією без участі первинної.

Cataraqui County extending from the northernmost line of the village known as Three Mile Bay on the south to the Canadian border, on the north a distance of fifty miles. And from Sanasghet and Indian Lakes on the east to the Rock and Scarf Rivers on the west — a width of thirty miles. Its greater portion

covered by uninhabited forests and lakes, yet dotted here and there with such villages and hamlets as Koontz, Grass Lake, North Wallace, Brown Lake, With Bridgeburg, the county seat, numbering no less than two thousand souls of the fifteen thousand in the entire county. And the central square of the town occupied by the old and yet, not ungraceful county court-house, a cupola with a clock and some pigeons surmounting it, the four principal business streets of the small town facing it.

Думка про те, що функціонуючі окремо конструкції згаданого вище типу належать до вторинно-предикативних, висловлювалася і раніше. Деякі вчені пишуть, що такі конструкції з'явилися внаслідок відокремлення абсолютних конструкцій від головного складу речення у разі їх змістової незалежності. Про це пише Ю. І. Комісарова у своїй дисертації, присвяченій дослідженню прикметникових конструкцій [3]. Автор вказує на споріднений характер самостійно функціонуючих конструкцій і конструкцій у складі речення, де вони зв'язані з головним складом речення підрядним або сурядним зв'язком, і називає ті й другі реченнями.

Американський лінгвіст Роберт Аллен у книзі «The Verb System of Present-Day American English» пише, що інфінітивні конструкції типу John do such a thing? Me be quiet? є різновидом абсолютних конструкцій. На споріднений характер самостійних конструкцій і конструкцій у складі речення вказує також і Г. А. Вейхман [1], називаючи їх «бездієслівними реченнями» на відміну від двоскладових речень з первинною предикацією.

Доказ існування двоскладових БП як особливого типу речень важливий методологічно, оскільки він ще раз підтверджує помилковість фетишизації особової форми дієслова, свідчить про перебільшення ролі еліпса і односкладовості як засобів інтерпретації БП [1].

На підставі викладених вище фактів ми приходимо до висновку, що 1) традиційне вузьке розуміння двоскладової вторинної предикації як завжди залежної, неспроможної функціонувати самостійно поза головним складом речення, є помилковим, бо воно не відповідає фактам мови; 2) конструкції з двоскладовою вторинною предикацією є одиницями рівня речення, вони — один з варіантів речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Г. А. Вейхман. О двусоставных безглагольных предложениях. — «Вопросы языкознания», 1967, № 3.
2. А. М. Мухин. Функциональные лингвистические единицы и методы структурного анализа языка. — «Вопросы языкознания», 1961, № 1.
3. Ю. И. Комиссарова. Причастное предложение в английском языке. Автореф. канд. дисс., М.,
4. Я. И. Рецкер. Стилистико-грамматическое значение абсолютных конструкций в современном языке. Автореф. канд. дисс., М.,

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ДІЕСЛІВНИХ КОНСТРУКЦІЙ НА МАТЕМАТИЧНИХ ВІДДІЛЕННЯХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Як вказує відомий англійський методист А. С. Хорнбі, при вивченні іноземної мови усвідомлення структурних типів конструкцій, що вживаються у даній мові, оволодіння навичками побудови цих конструкцій має більше значення, ніж вивчення окремих слів [1, 5]. Можна знати багато іноземних слів, але не побудувати найпростіших речень, бо для цього треба засвоїти основні закономірності, які зумовлюють сполучуваність слів, поєднання їх у словосполучення.

Та, на жаль, поки що дослідження сполучуваності слів розвивається значно повільніше, ніж дослідження словникового складу мови. Так, можна вказати на велику кількість робіт, присвячених вивченню лексичних одиниць англійської мови, зокрема частотності вживання слів у мові [2]. На основі цих досліджень створюються підручники, в яких в першу чергу даються найпоширеніші слова. Все це правильно і необхідно, та не менш важливо вивчити частотність вживання не тільки окремих слів, але й різних структурних типів словосполучень. Як підкреслює Н. Д. Андреев, «при всій важливості теоретико-множинних (структурних) та алгоритмічних (трансформаційних) характеристик мовних одиниць вирішальним виявилися їх статистичні характеристики в мові» [3, 5].

Особливого значення для правильної побудови речень набуває знання дієслівних конструкцій, по-перше, тому, що дієслово належить до однієї з найпоширеніших частин мови, по-друге, тому, що від характеру дієслова, звичайно, залежить той чи інший структурний тип речення. Наприклад, структура речення з двооб'єктивним дієсловом відрізняється від структури речення, де присудок виражений однооб'єктивним дієсловом:

1. The bang-bang principle assures us that there is at least one bang-bang control. (Henry Hermes, Joseph P. La Salle, p. 68).

2. This contradicts the hypothesis. (Henry Hermes, Joseph P. La Salle, p. 11.)

Викладачі англійської мови, які працюють на математичних відділеннях університетів, зустрічаються з великими труднощами при виконанні вимог програми забезпечити практичне оволодіння англійською мовою майбутніми спеціалістами з вищою освітою в обсязі, необхідному для їх роботи. Ці труднощі викликаються не тільки недостатньою кількістю годин, відведених учбовим планом для вивчення іноземної мови у вузі, але й значними недоліками підручника англійської мови, який ви-

користовується на математичних відділеннях [4]. Одним з головних недоліків цього підручника є те, що автори не приділяють уваги моделюванню, вивченню структурних типів конструкцій. Підручник спонукає викладача будувати навчальний процес переважно на основі запам'ятовування окремих лексичних одиниць, без усвідомлення їх комбінаторних можливостей. Більшість вправ відводиться на словотворення, граматичний аналіз синтаксичної функції слів та двосторонній переклад окремих слів чи речень, що не дуже сприяє створенню навичок правильного вживання слів у мові, навичок побудови словосполучень і речень.

А між іншим, як вказує проф. Р. Г. Піотровський, дослідження показали, що спеціалісту для розуміння іноземних текстів по своїй спеціальності треба в першу чергу активно засвоїти найчастіше вживані граматичні форми і синтаксичні структури та кілька сот найпоширеніших службових і повнозначних слів [5, 13]. Навіть обмежена кількість годин, яка відводиться на вивчення іноземної мови, цілком достатня для цього, але навчальний процес треба побудувати так, щоб студент оволодів якраз тими словами та конструкціями, «котрі з найбільшою імовірністю потрібні йому для розуміння тексту за спеціальністю» [5, 10]. Дослідження методистів показують, що структурні та статистичні характеристики іншомовних текстів по спеціальності дуже впливають на процеси читання та розуміння прочитаного [6, 7].

З метою виявлення структурних та статистичних особливостей математичних текстів ми зробили аналіз 1000 дієслівних конструкцій, взятих шляхом суцільної вибірки з ряду оригінальних математичних текстів [7, 8], та порівняли одержані дані з результатами аналізу такої ж кількості дієслівних конструкцій з художньої літератури [9—10]. Як показав аналіз, математичні тексти значно відрізняються частотністю вживаних у них дієслівних конструкцій від художніх текстів. У математичних текстах переважну кількість дієслів становлять об'єктні дієслова (53,3%), у той час як в художніх текстах загальна сума об'єктних дієслівних конструкцій досягає 42,4%. Особливо часто у математичних текстах зустрічаються конструкції пасивного стану: їх частотність перевищує частотність пасивних конструкцій художніх текстів у шість раз. Але при великій питомій вазі об'єктних конструкцій математичного тексту вони не відрізняються великою різноманітністю. З 20 конструкцій об'єктних дієслів, які виділяє А. С. Хорнбі [1, 25], в математичних текстах зустрічається тільки 13. З 29 ядерних структур об'єктних дієслів сучасної англійської мови, виділених Г. Г. Почепцовим [11, 106—108], ми зустріли у математичних текстах лише 19, причому частотність деяких з них становить лише десяти долі процента. Все це дає викладачу можливість сконцентрувати

увагу студентів на вивченні порівняно невеликої кількості найбільш вживаних конструкцій і, заощадивши таким чином час, добитися їх тривалого засвоєння.

Які ж конструкції об'єктних дієслів підлягають першочерговому вивченню на математичних відділеннях університетів? На це питання можна одержати відповідь, розглянувши наведену нижче таблицю об'єктних дієслівних конструкцій, які зустрілися нам при аналізі математичних текстів.

№ пп	Структурна формула конструкції	Частотність конструкції, %
1	$N_1 V N_2$	17,9
2	$N_1 V pr N_2$	3,54
3	$N V (-) Cl$	3,84
4	$N V - Cl$	0,6
5	$N V I$	1
6	$N V - I$	0,1
7	$N_1 V N_2 to I$	1
8	$N_1 V N_2 I$	2,5
9	$N_1 V N_2 A$	0,4
10	$N_1 V \boxed{N_2 N_3}$	0,5
11	$N_1 V N_2 D$	1,3
12	$N_1 V N_2 (-) Cl$	0,2
13	$N_1 V N_2 pr N^3$	1
14	$N be Ven$	11
15	$N be Nen pr$	0,2
16	$N be Ven A$	0,2
17	$N_1 be Ven N_2$	3,3
18	$N be Ven D$	3,4
19	$N_1 be Ven pr N_2$	1,1

Умовні позначення, які використовуються у таблиці:
 N — слово 1-го функціонального класу, A — прикметник або слово категорії стану, V — дієслово у формі дійсного стану, $be Ven$ — дієслово у формі пасивного стану, D — прислівник або інше слово, яке знаходиться в позиції 4-го функціонального класу, — сполучник або інше сполучне слово, Cl — підрядне речення, I — інфінітив, pr — прийменник, $\boxed{}$ — складний додаток, $()$ — факультативність елемента конструкції.

Як видно з таблиці, у математичних текстах зустрічається всього 13 активних та 6 пасивних структурних типів конструкцій об'єктних дієслів. Але 7 типів об'єктних конструкцій зустрічається дуже рідко: загальна частотність всіх цих моделей становить лише 2,2%. 12 моделей об'єктних дієслів зустрічається частіше: вони мають частотність від 1 до 17,9%. Прикладами цих більш поширених конструкцій можуть бути дієслівні конструкції таких речень:

1. Before we **frame** our final definition, we must alter our point of view a little (H a r d y, p. 13).

2. We **have** already **dealt** with probabilities coonected with Bernoulli trials (F e l l e r, p. 183).

3. We shall assume the definition and basic concepts of a linear space ... are known (H e r m e s, LaSalle, p. 6).

4. Mr. Bertrand Russel has said that «mathematics is the science in which we do not know what we are talking about (H a r d y, p. 14).

5. Without loss of generality we may assume the internal point to be the origin (H e r m e s, LaSalle, p. 8).

6. Let us rake the last cause (H a r d y, p. 24).

7. The direct argument ... would lead us to the conclusion that a unique positive real number exists which satisfies this equation (H a r d y, p. 24).

8. For our needs, and for simplicity, we confine ourselves to normed linear spaces (H e r m e s, LaSalle, p. 12).

9. In particular the concepts of group, ring, integral domain and field have been emphasized (A d r a n Albert, p. VII).

10. Algebraic structures are described in terms of properties of exactness (H e r m e s, LaSalle, p. 1).

11. The sets of T are called open sets (H e r m e s, LaSalle, p. 2).

12. Any set may be made into a metric space by defining $p(x, y)$ to be zero if $x = y$ and one if $x \neq y$ (H e r m e s, LaSalle, p. 5).

Звичайно, для розуміння англійської математичної літератури недостатньо вивчити тільки наведені вище об'єктні дієслівні конструкції. Треба також засвоїти кілька безоб'єктних конструкцій (переважно копулятивних та модальних дієслів), але загальна кількість структурних типів цих конструкцій та їх частотність поступаються перед кількістю та частотністю моделей об'єктних дієслів. Крім того, безоб'єктні конструкції набагато легші для засвоєння. Тому викладач англійської мови на математичному відділенні університету основну увагу повинен приділяти вивченню найбільш поширених конструкцій об'єктних дієслів, що дозволить швидше домогтися розуміння текстів за спеціальністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. С. Хорнби. Конструкции и обороты современного английского языка. Учпедгиз, 1960.
2. П. М. Алексеев. Частотный англо-русский словарь-минимум по электронике. Воениздат, М., 1971.
3. Н. Д. Андреев. Статистико-комбинаторные методы в теоретическом и прикладном языковедении, «Наука», 1967.
4. Л. С. Ямпольский, Г. П. Ятель, Е. Е. Реголянт. Учебник английского языка. Изд-во Львовск. ун-та, 1968.
5. Р. Г. Пиотровский. Предисловие к частотному англо-русскому словарю-минимуму по электронике. Воениздат, М., 1971.
6. Г. И. Славина. Исследование факторов, влияющих на понимание иноязычной литературы по специальности и определяющих эффективность методики обучения чтению. Автореф. канд. дисс., М., 1972.
7. G. H. Hardy. A Course of Pure Mathematics, Cambridge, 1946.

8. B. Maskit. Dynamical System. American Journal of Mathematics. Y. XC. N 3, July, 1968.
9. Bernard Shaw. Widowers' Houses. Foreign Languages Publishing House. M., 1963.
10. J. Braine. Room at the Top. Hazell Watson and Viney Ltd.
11. Г. Г. Почепцов. Конструктивный анализ структуры предложения. «Вища школа», К., 1971.

О. С. КАЛИНИЧЕНКО

НАРОДНО-РОЗМОВНА ФРАЗЕОЛОГІЯ ПРОЗИ М. СТЕЛЬМАХА ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

(на матеріалі перекладу роману «Правда і кривда»

Відоображуючи в усій повноті життя народу, М. Стельмах вживає у своїх творах фразеологічні одиниці, що мають яскраво виражений національний характер. Письменник надзвичайно широко використовує народні прислів'я, приказки, образні вислови різного типу. Народні фразеологізми, що з'являлися протягом історії народу, створені на основі його багатовікового досвіду і міцно закріплені у пам'яті народу, роблять мову героїв творів М. Стельмах виключно виразною, неповторно своєрідною, влучною, багатою на відтінки і нюанси. Усвідомлюючи саме ту сторону народних фразеологізмів, про яку В. І. Ленін писав, що «бувають такі крилаті слова, які з дивною влучністю виражають суть складних явищ» [1, 257], М. Стельмах бере з живої мови народу — з цього невичерпного джерела фразеологізмів — образні й яскраві, емоційні та експресивні вирази, пройняті соціально-побутовим змістом.

На особливу увагу заслуговує вивчення способів передачі німецькою мовою фразеологічних одиниць, які вживає М. Стельмах у своїх творах. Результати такого порівняльного аналізу можуть дати змогу, по-перше, більш чітко підкреслити своєрідність і виключну оригінальність стилю письменника і визначити, з яких стилістичних сфер мови, з яких джерел черпає письменник цей матеріал. По-друге, ці результати дадуть змогу прослідкувати, які мовні засоби (фразеологізми чи інші лексичні одиниці та граматичні засоби і т. ін.) використовуються у німецькій мові для адекватної передачі змісту та стилістичного колориту тих простих, доступних слів і разом з тим багатобарвних та надзвичайної виразності слів, які ми зустрічаємо на будь-якій сторінці твору [2].

Наприклад:

розкрити карти (166) [3] — mit offenen Karten spielen [4];
рот замазати (290), нім.: Mänder zuschmieren (326);
тримати язик за зубами (24, 230, 400) — die Zunge im Zaum halten (26, 448);
бути на коні — im Sattel (auf dem Roß) sitzen, oben sitzen;
бути під конем — am Boden liegen.

Уживання фразеологізмів зумовлюється передусім «необхідністю точної і гострої економічної передачі змісту відпрацьованими і наявними в даній національній мові спеціальними засобами, якими досягається «виразний лаконізм» [5, 34]. Цікава в цьому плані розмова Задніпровського з Поцілуйком. Задніпровський перемагає себе і нібито з цікавістю запитує:

— Як же ти будеш відривати мене від високості духу? — Це буде залежати від політичної ситуації, — не довго думаючи, випалив Поцілуйко.

— Як же це зрозуміти?

— Можу розкрити карти і масть.

«Wie willst du mich denn herunterholen von Höhen des Geistes?» «Das wird von der politischen Situation abhängen», platzte Poziluiko heraus. «Wie soll ich das verstehen?» «Ich kann mit offenen Karten spielen und Ihnen die Farbe zeigen» (188).

Письменник, використовуючи народні фразеологізми, не тільки досягає емоційного насичення художньої мови. Він виявляє при цьому також і своє ставлення до явища, предмета, дії. Так, одне ставлення складається до людини, яка все «бачила, пізнала у своєму житті», зовсім інше до того, хто «був і на коні, і під конем» або «пройшов мідні труби і чортові зуби». Уже в самому фразеологічному виразі відчувається певна позиція у ставленні до суб'єкта, до того, хто говорить. Ці особливості фразеологічних одиниць надзвичайно важливі для характеристики дійових осіб.

Тому цілком природно, коли даючи оцінку тому чи іншому перекладові, говорять і про загальне враження від перекладу, і про засоби, деталі, які дозволили створити це враження. Тим більше, що тепер уже ніхто не заперечує того, що перекладачеві не слід перекладати окремі слова чи вирази, а треба уникати буквалізму, який може виявлятися і виявляється при перекладі у лінгвістичних (О. К.) адеквататах [6, 12].

У справді художніх творах не можна замінити окремим словом чи іншим фразеологізмом ужиті митцем вирази, так само як не можна буквально перекладати вирази, користуючись лінгвістичними адеквататами. Інакше втрачається основний зміст висловлення. Наводимо приклади з твору М. Стельмаха:

«Антон Безбородько не раз був на коні і під конем, і на це з роками почав дивитися як на певну закономірність фортуни» (292).

Anton Besborodko hatte in seinem Leben schon oft ih Sattel gesessen und ebensooft am Boden gelegen... (328).

«Офіційно людей він (Поцілуйко. — О. К.) ділив за класовим походженням чи анкетною. А неофіційно на тих, що сидять

Offiziell teilte er die Menschen nach ihrer sozialen Herkunft oder nach dem Fragebogen ein, inoffiziell in solche, die auf dem

на коні і пішаниць. ...кар'єра його залежала від тих, які сиділи на коні.

hohen Roß saßen, und solche, die das Fußvolk ausmachten... seine Karriere hing von denen ab, die oben saßen (201).

Смислове значення кожного виразу всебічно характеризує даних осіб, а тому опущення цих виразів чи заміна іншими синонімами або еквівалентами і буквальний переклад неможливі, бо в такому разі порушується зміст усього контексту, специфіка лексичних засобів.

Певна частина фразеологічних одиниць своїм смисловим значенням співвідносна і з окремими словами, а це значить, що разом з цими словами такі фразеологічні одиниці здатні утворювати цілі синонімічні ряди. Для художника такі слова правлять за той будівельний матеріал, за допомогою якого можна вносити різноманітні стилістичні відтінки у те, чи інше речення. Однак вони характерні не тільки своєю емоційно-експресивною своєрідністю. Річ у тому, що і семантика їх має чимало нюансів, які конкретизують загальне значення, що виражається через окремі нейтральні слова. Так, якщо взяти фразеологічні одиниці із значенням «мовчати, замовчати» — «у рот води набрати», «держати, тримати язик за зубами», «рота замазати», «прикусити губи» (заткнути пельку), — то всім їм властиві свої, тільки їм притаманні смислові відтінки. Напр.: *Ось тому багато в нас балачок по кутках і закутках, а на відкритих зборах ми набираємо у рот води* (4/231), («wir sind stumm wie Fische», (261). *Якщо знаєш, то тримай язик за зубами, пригодиться...* (4/400) («die Zunge im Zaum halten» (448). *Він побойовому сприймав критику, самокритикувався, на чомусь виїжджав, щось придумував і в роботі, і в рапортах, розправлявся з деякими критиками, деяким хутко замазував рот і знову готував собі обіцянки...* («Münder zuschmieren» (326). Смислові значення кожного з цих фразеологізмів самі говорять за себе. Узяти хоча б речення із фразеологічними виразами «прикусити губу», «замазати рот», «заткнути пельку» — їх об'єднує спільне смислове значення «примусити мовчати», але для кожного з них характерні відповідні відтінки. «Прикусити губу» («die Zunge einklemmen» (484), «sich auf die Zunge (Lippen) beißen» (317, 218) це не просто замовкнути, а замовкнути раптово, не закінчивши певної думки, тоді як виразові «замазати рот» «Münder zuschmieren» (326) властиве значення «примусити замовчати шляхом хитрощів, крутістьства». Фразеологізм «заткнути пельки» (das Maul, den Mund halten) — значить примусити мовчати шляхом грубого втручання, насильства.

Своєрідне стилістичне звучання мають у творі ті фразеологізми, які вживаються в кількох значеннях. Багатозначність фразеологічних одиниць допомагає яскраво і економно розкривати зміст задуму. Широко вживаний народний фразеологізм

«кінці з кінцями зводити» використовується у творі в таких значеннях:

1) жити бідно; тяжко, ледве вистачає достатків на існування: «Одна Марта не така: ніхто і словом не кинув на її честь, хоч як трудно зводити кінці з кінцями» (von der Hand in den Mund leben, mit dem Gelde knapp auskommen);

2) покінчити, покласти край будь-яким справам: «Добре, Свириде, їдь швидше, зводь кінці з кінцями, без хвостів» (288)... Hauptsache, alles stimmt, ohne Manko (324).

— *Ти ж Василю Тримайводі комору в порядку передав? — Та трохи не зійшлися кінці з кінцями. Нестачу я завтра ж донесу* (306)». ... Hast du das Magazin in ordentlichem Zustand an Wassil Trimaiwoda übergeben?» — «Ein kleines Manko hat sich ergeben. Ich werde es morgen begleiten» (345).

У таких випадках особливу роль, безперечно, відіграє контекст, хоч стилістичне значення фразеологічних одиниць також надзвичайно велике. Наведені приклади свідчать про те, що контекст відіграє більш важливу роль у мові оригіналу, де власне і вживаються багатозначні фразеологічні одиниці. У перекладі цілком слушно обрано для передачі цих, ми б сказали, фразеологізмів-омофонів різні словарні одиниці, цілком однозначні, бо саме вони, а не контекст перекладу, передають особливості значення українських полісемантичних фразеологічних одиниць.

На закінчення хотілося б відзначити, що вивчення перекладів дійсно дає виключно цінний матеріал для зіставного аналізу мов, для розкриття специфічних особливостей як граматичної будови, так і лексико-стилістичної системи кожної з них [7]. Порівняння перекладів при аналізі лексико-стилістичної системи мови, зокрема її фразеології, дає можливість чітко окреслити семантичні та стилістичні поля фразеологічних одиниць, більш конкретно визначити їх синонімічні ряди та полісемію.

ЛІТЕРАТУРА

1. В. І. Ленін. Твори, т. 20.
2. А. В. Федоров. Основы общей теории перевода. «Высшая школа», М., 1968.
3. М. Стельмах. Твори в п'яти томах, т. IV. Держполітвидав УРСР, 1963.
4. M. Stelmach. Die Aufrechten und die Falschen. Aus dem Ukrainischen von L. Robine, Verlag Kultur und Fortschritt. Berlin, 1964.
5. І. К. Білодід. Із спостережень над фразеологією української прози післявоєнного періоду. «Мовознавство», т. 12. Вид. АН УРСР, 1953.
6. Н. Чуковский. Реалистическое искусство. — В кн.: «Мастерство перевода», М., 1963.
7. А. В. Федоров. О задачах сопоставительного изучения языков. — «Немецко-русские языковые параллели». М., 1967.

СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА АД'ЕКТИВНИХ КОМПОЗИТ КАУЗАЛЬНОГО ТИПУ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Складні прикметники каузального типу в загальній системі каузальних складних слів займають провідне місце [6, 51].

У даній статті йдеться про ад'єктивні композити каузального типу двох моделей:

$S + A$ і $V_0 + A^1$, тобто з ядерним компонентом прикметником². Зупинимося на їх структурній характеристиці.

1. Ад'єктивні композити каузального типу (170) складаються, як правило, з двох НС, завдяки якому досягається їх легка оглядовість, а це, в свою чергу, викликається специфікою каузальних відношень (обов'язкова двохчленна опозиція «причина — наслідок»).

reise-müde, regen-naß, lach-rot ...

2. Говорячи про складні прикметники взагалі, М. Д. Степанова та й інші вчені відзначають при другому компоненті, співвіднесеному з прикметником, велику різноманітність основ, що номінують перший компонент [3, 223], тобто допускають можливість вживання як першого компонента одиниць будь-якого морфологічного типу.

Слід підкреслити, що при другому компоненті ад'єктивних композит каузального типу як перший компонент можливі одиниці не будь-якого морфологічного типу, а дуже обмеженого: по-перше, субстантивних у моделі $S + A$ (reisemüde...) і, по-друге, вербальних у моделі $V_0 + A$ (wartemüde...).

Отже, якщо взяти до уваги характер виражених в ад'єктивних композитах відношень (і не тільки ад'єктивних), то вся різноманітність перших компонентів, морфологічних типів буде перед нами в упорядкованому вигляді, подібно до магнітних силових ліній у магнітному полі.

3. Коротко про властивості вихідних основ. Перший компонент номінується, як правило, іменниками і значно рідше дієслівними основами (при трансформації — субстантивовані інфінітиви). На 170 ад'єктивних композит припадає 90 одиниць, що виступають першим компонентом, з них 33 одиниці (28 іменників різних семантичних груп¹: frost-, alter-, angst-, zorn-, staub-, ... і 5 віддієслівних іменників: schlaf-, reise-, liebe-, arbeit-, gauch) утворюють ряди² і охоплюють, таким чином,

¹ S — іменник; A — прикметник; V_0 — дієслівна основа.

² — Моделі композит з діеприкметниками I і II як ядерного компонента (моделі $S + P_2$; $S + P_1$; $A + P_2$) доцільно розглядати окремо.

113 композит. Решта 57 одиниць (понад 40 іменників різних семантичних груп, semester-, hitze-, stube-, kälte-, та ін. 7 дієслівних основ lach-, warte-, wander-, fessel-, schmier-, drück-, wein-; 6 віддієслівних іменників — marsch-, flug-, kampf-, scham-, lauf-, haß-) є одиничними, але вони потенційно можуть утворювати ряди. Всі одиниці належать до дійсно німецьких лексичних одиниць. Як правило, це кореневі, одно — двоскладні, як словотвірно неускладнені слова. В основному це закриті структури і дуже обмежена кількість відкритих¹ (kälte-, tau-, reise-, liebe-). Нами зафіксовані одиничні випадки, коли першим компонентом композит виступають складні і похідні одиниці (ehrgeiz-blaß, frühjahrs-müde, erinnerungs-schwer), що свідчить про розширення діапазону каузальної композитивності.

Отже, на каузальну композитивність валентноздатними є 1) дійсно німецькі слова, 2) кореневі, 3) одно- і двоскладові, 4) словотвірно неускладнені, 5) іменники, як правило, у формі однини. Невалентноздатними словами будуть 1) запозичені слова і 2) ускладнені у словотвірному відношенні — вони проявляють значно меншу внутрішню валентність.

Ядерний компонент номінується в наших двох моделях тільки прикметником. Тут також переважають кореневі, одно- і двоскладові, дійсно німецькі одиниці. На 170 випадків композит припадає 48 одиниць, що виступають як ядерний компонент. З них 29 одиниць утворюють ряди і охоплюють понад 150 композит (-müde, -rot, -grau, feucht, -naß, -blaß, -hart ... решта 19 — одиничні випадки (-blank, -dür, -frisch, -krumm, -klamm, -steif, -schwach ...), та які також потенційно можуть утворювати ряди. Другі компоненти переважно закриті структури, відкриті структури представлені прикметниками (-grau, -müde, -weise, blau). У складі композит другі компоненти несуть на собі все граматичне навантаження, перші компоненти нейтралізовані. Нейтралізований компонент діє у складі композити лімітовано. Тільки наявність першого компонента можна пояснити той факт, що композити не утворюють ступенів порівняння, він є своєрідним регулятором.

Отже, на каузальну композитивність валентноздібні 1) дійсно німецькі прикметники, 2) неускладнені в словотвірному відношенні. Невалентноздібні: 1) прикметники іншомовного походження і 2) ускладнені в словотвірному відношенні — вони проявляють меншу внутрішню валентність порівняно з простими, кореневими.

4. У випадку ад'єктивних композит каузального типу можна говорити про переважання основоскладання, за невеликим винятком: 8 одиниць, що виступають першим компонентом, утворюють композити з єднальним «S», в останніх випадках маємо контактне поєднання основ.

¹ «Відкриті і закриті структури», як розуміє В. Г. Адмоні [1, 186].

Наявність «S» можна пояснити, по-перше, валентними властивостями ядерного компонента, наприклад -müde, lebensmüde-des Lebens müde, kriegsmüde-des Krieges müde, frühlingsmüde-des Frühlings müde..., де можна говорити про спеціалізоване граматичне значення єднального елемента, про що справедливо пише В. Г. Адмоні: «У деяких випадках в єднальних елементах, омонімічних граматично виразним службовим морфемам, намічено дещо ніби більш спеціалізованого граматичного значення, відповідного значення, що генетично було йому властиве» [1, 195]. Та часто такого додаткового значення у цих елементах знайти не вдається, тому виправдані терміни для їх позначення «нульова форма», «пустий морф» [5, 83—84].

По-друге, властивостями деяких перших компонентів, що утворюють композити тільки з єднальним «S»: (liebe-, arbeit-, schrecken-, entsetzen; alter-; sehnsucht-, frühjahr-, frühling-, erinnerung-) [7, 117—120; 8, 338].

Отже, спочатку можна зробити висновок про те, що композитні потенції прикметників каузального типу залежать від властивостей вихідних основ.

В каузальному словоскладанні прикметників беруть участь дійсно німецькі одиниці, як правило, кореневі, однокладні (і двоскладні) структури, причому закриті при контактному поєднанні основ — все це сприяє акцентованому вираженню каузального зв'язку суцільнооформленими одиницями.

5. Коли йдеться про суцільнооформленість слова, то мається на меті як його морфологічна структура, так і звукова. Поряд з морфологічною суцільністю показником суцільнооформленості є також наголос. Відомо, що в складних словах компоненти інтонаційно нерівноправні. Якщо для підсилювальних ад'єктивних композит (за спостереженнями І. Д. Молчанової [2, 88]) характерний рівноступеневий наголос, але який часто порушений на користь коливань місця головного наголосу залежно від фразового оточення — за експериментальними даними М. Д. Степанової [4, 130—140], — то для ад'єктивних композит каузального типу — за нашими спостереженнями — характерна наявність різноступеневого наголосу, перший компонент превалює над всім складним словом «—/'—»

6. Викликає інтерес питання про звуко- і складовідношення, хоч він, на думку М. Д. Степанової, не має безпосереднього відношення до проблеми суцільнооформленості лексичних одиниць [5, 42]. Нас цікавлять ад'єктивні композити, їх звукове і складове наповнення саме в плані суцільнооформленості.

Загальна тенденція у співвідношенні звуків і складів у німецькому слові досліджена П. Менцератом і використовується у роботах В. Г. Адмоні, М. Д. Степанової, І. Ербена. Ця тенденція відзначається як 1:3, тобто кількість складів і кількість звуків знаходяться в обернено пропорційному відношенні:

чим більше у слові складів, тим менше звуків припадає на кожний склад.

Однак далі М. Д. Степанова справедливо вважає, що можна продовжити шлях дослідження П. Менцерата, піддавши аналізу складове і звукове наповнення похідних і складних слів, що дає можливість встановити, чи існують якісь структурні обмеження утворення складних слів.

Аналіз нашого матеріалу підтверджує загальну тенденцію у співвідношенні складів і звуків 1:3 з амплітудою коливань 2—4 (вершина — 3), тобто тут наявні два співвідношення:

1) 1:2/3 (в межах від 2 до 3) спостерігається у тому випадку, коли один з компонентів композити (або обидва) виражені двоскладними одиницями (*reise-müde, arbeits-müde...*).

2) 1:3/4 (в межах від 3 до 4) спостерігається у тих випадках, коли обидва компоненти виражені однокладними одиницями (*zorn-rot, tau-naß, schweiß-naß...*).

Однак слід зауважити, що тенденція 3 + 1 (1:3/4) є переважаючою: на 170 композит припадає понад 130 одиниць із співвідношенням 1:3/4, тобто їх більш, ніж в чотири рази.

Чи стосується тенденція в звуко- і складовідношенні до питання суцільнооформленості одиниць? Гадаємо, що так. Візьмемо суцільнооформлену одиницю (складне слово) *frühlingsmüde* (12:4=3) і окремооформлену одиницю (словосполучення) *des Frühlings müde* (15:5=3), бачимо, що співвідношення звуків і складів однакове, тобто 1:3.

Або *altersmüde* (10:4 = 2:5) і *vom Alter müde* (12:5 = 2,4), де співвідношення складів і звуків 1:2,5 і 1:2,4, з одного боку; *regennaß* (8:3 = 2,6) і *naß vom Regen* (11:4 = 2,7), де співвідношення складів і звуків 1:2,6 і 1:2,7, з другого. Як бачимо, розходження незначні $\pm 0,1$.

Можна припустити¹, що тенденції у звуко- і складоспіввідношенні є одним із факторів, що сприяє реалізації моделей композит, хоч «точні межі... встановити не можна, і йдеться лише про загальну тенденцію, що примушує віддавати перевагу одній конструкції перед іншою, причому тенденції, що взаємодіє з іншими тенденціями» [5, 179].

З усього вищесказаного випливає, що композитні потенції прикметників каузального типу зумовлені властивостями вихідних основ. Враховуючи їх властивості (морфологічні і фонетичні), тенденції у співвідношенні звуків і складів та ряд інших факторів, можна передбачати можливість появи нових композит на базі співвіднесених словосполук.

¹ Детально про це мова піде при дослідженні умов переходу зовнішньої валентності у внутрішню.

ЛІТЕРАТУРА

1. В. Г. Адмони. Морфологическая структура слова в немецком языке. — «Морфологическая структура слова в индоевропейских языках», «Наука», М., 1970.
2. И. Д. Молчанова. Усилительные сложные прилагательные в современном немецком языке. — «Проблемы изучения языка», М., 1957.
3. М. Д. Степанова. Словообразование современного немецкого языка. Изд-во иностр. лит-ры, М., 1953.
4. М. Д. Степанова. Словосложение в современном немецком языке. Л., 1960.
5. М. Д. Степанова. Методы синхронного анализа. «Высшая школа», М., 1968.
6. В. И. Каравашкин. О классификации сложных слов с причинно-следственной связью между компонентами. — «Вестник ХГУ», вып. 5, 1972.
7. Wolfgang Fleischer. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, 1969.
8. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Leningrad, 1962.

В. І. КАРАВАШКІН

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА АД'ЕКТИВНИХ КОМПОЗИТ КАУЗАЛЬНОГО ТИПУ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

З точки зору семантики досліджувані композити є своєрідним комплексом, де взаємодіють різні семи, що утворюють «денотативний зміст форми, тобто ті реальні відношення, про які вона інформує» [10, 77]. Набір сем досить обмежений і не повторюється у такому вигляді ні в якому іншому поєднанні слів.

Моделі $S + A$ і $V_0 + A$ мають загальний інваріант значення **каузальності**, в основі якої лежить двочленна опозиція «причина-наслідок».

У складному слові причинно-наслідкові відношення знаходять імпліцитне вираження *regenpaß — paß vom Regen, wartemüde — müde vom Warten...* Для обох моделей характерна також **позитивність**, тобто нездатність до утворення ступенів порівняння, що лімітовано першим компонентом та властивостями вихідних ад'єктивних основ *kältefrisch (frisch-frischer); schreckensstumm (stumm)*. Ці ознаки є постійними, вони властиві самій субстанції, тому реалізація їх відбувається одночасно, але незалежно одна від одної.

Для досліджуваних моделей характерні також **ад'єктивність**, тобто властивий прикметникові як особливій частині мови комплекс граматичних властивостей, зокрема узагальнене граматичне значення ознаки предмета [1, 195], ознаковість [8, 145] і **адвербіальність**, під якою ми розуміємо узагальнене граматичне значення ознаки дії.

Зазначена пара сем ніколи не реалізується одночасно, реалізація їх відбувається залежно від певних умов, від дистрибуції, наприклад,

«Da sprang Maud auf und stampfte mit dem Fuße und sah ihn zornrot an, während ihr die Tränen übers Gesicht liefen» (B. Kellermann. Der Tunnel).

Тут реалізована загальнокатегоріальна сема «адвербіальність», у наступному прикладі — «ад'єктивність»:

«Da schreit der Student Wilhelm Wiebel mit zornroter Stirn: Dummer Junge» (W. Steinberg. Der Tag ist in die Nacht verliebt). Цю пару сем ми називаємо змінними, бо їх реалізація ніколи не буває одночасною, тут діє принцип «або-або» залежно від умов. Названі ознаки (постійні і змінні) є загальними для обох моделей.

Дифференціальними будуть:

а) **результативність** (стан) як прояв активної (інтенсивної) дії об'єкта. Вказівка на дію закладена у першому компоненті, а результат-стан виражений другим компонентом.

Ця ознака релевантна для моделей $V_0 + A$, тобто для чотирирохеквівалентного типу каузальних прикметників [6].

Оскільки в чотирирохеквівалентних типах конструктами лівої частини композит є співвідносні з дієсловами іменники, що означають відповідні дії-процеси, та дієслівні основи, то природно, що в семантичну структуру композит додається вказівка на дію, але просто вказівка на дію, «безвідносно до ідеї як її причини», що відмічається, наприклад, у другодієприкметникових формах [4, 2], а вказівка на дію, яка є причиною стану-наслідку, що виражений другим компонентом (прикметником): wartemüde, laufmüde...

б) **зовнішній прояв стану**, вираженого другим компонентом, як прояв другого внутрішнього чи зовнішнього стану, вираженого першим компонентом.

В даному випадку один стан (причина) породжує другий стан (наслідок): zornrot, kältefrisch... Ця ознака характерна для моделі $S + A$, тобто двох- та трохеквівалентним типам ад'єктивних композит каузального типу [6].

Модель $S + A$.

1) Якщо в плані виразу для розглядуваної моделі характерна одноманітність основ (тільки субстантивних), що виступають як перший компонент, то в плані змісту необхідно відзначити різноманітність семантики іменників, що нормують причинний компонент. Серед них виділяємо кілька семантичних груп (тематичних груп — за термінологією Е. Г. Різель), виділення яких здійснюється на основі наявності у виділеній групі лексем тієї чи іншої загальної семі [9, 14, 22].

I група — NOMINA AFFECTUUM — іменники, що виражають фізичні, психічні, емоційні почуття. Тут розрізняємо дві підгрупи:

1 почуття — стан — Angst, Schrecken; Ärger, Zorn, Wut; Leid, Schmerz; Trauer, Kummer; Scham, Freude;

2 почуття — відношення — Liebe; Ekel; Haß; Neid;

II група — NATURALIA — іменники, що означають явища природи: Schnee, Frost, Hitze, Regen, Tau, Nebel, Kälte, Wetter, Hagel, Unwetter;

III група — NOMINA TEMPORALIA — іменники, що означають протяжність у часі, обмеження у часі Semester, Leben, Alter...

IV група — NOMINA REALIA — іменники речові, причому недискретні, тобто ті, що означають предмети без ознак дискретності і як такі не піддаються обчисленню і квантитативній актуалізації [5, 29—30]: Staub, Erde, Milch, Schnaps, Schlamm; та які можуть бути актуалізовані за умови штучної квантифікації.

V група — DEVERBATIVA — співвідносні з дієсловом іменники, що означають відповідні процеси: Arbeit, Flug, Reise, Marsch...

Перший компонент, що виражений іменниками вказаних груп, у складі ад'єктивних композит каузального типу вказує на причину стану, ознаки, якості, вираженого другим компонентом. При цьому причини можуть бути різними, серед їх різноманітності для мети нашого дослідження беремо дві опозиції: 1) предметну (реальну) і логічну; 2) зовнішню і внутрішню [7, 165—166, 174].

Під **предметною** розуміється така, що має місце між предметами, явищами, станами об'єктивної реальності:

regennaß — де природне явище Regen є причиною, що породжує наслідок paß;

zornrot¹ — де стан суб'єкта Zorn є причиною, що породжує наслідок rot.

Для цих композит характерним є те, що перший компонент, будучи своєрідним денотатом, опричинює другий компонент, що виражає у даному мінімальному контексті найбільш суттєву ознаку, яка є наслідком причини, причому дій безпосередньої. Предметна причина висловлюється кожною із вказаних груп при умові сумісності денотативних значень.

Під **логічною** причинністю розуміється не безпосередня залежність між предметами (явищами), а опосередкована, виражена через умозаключення. А. П. Комаров вважає [7, 184], що логічну причину складні слова виражати не можуть. На нашу думку, таке твердження дуже категоричне, оскільки можна на-

¹ До речі, про zornrot: ми не поділяємо думки, викладеної в енциклопедії «Die deutsche Sprache» [11, 436], що вказаний прикметник є Vergleichsbildung. Нам здається, що предметом порівняння можуть бути тільки конкретні, оскільки співвіднесеність конкретних слів завжди матеріальна, вона відчутніша.

вести цілий ряд прикладів композит, де безпосередній предметний зв'язок відсутній. Ми маємо на увазі ті випадки, коли перший компонент складного прикметника не означає дійсного денотата, що є причиною наслідку, вираженого другим компонентом. Номінація першого компонента через сигніфікат утримує лише вказівки на темпоральні, локальні та ін. ознаки: *semestermüde* — де денотатом є «робота», сигніфікатом — «у семестрі, протягом семестру, на протязі семестру», причина виражена через сигніфікат. Те саме ми спостерігаємо в композитах *stubenblaß*, *eugorämüde*...

У плані трансформаційного аналізу подібні випадки не допускають прямої трансформації, а тільки непряму. Пор., наприклад, *regennaß* — *vom Regen naß*; *stubenblaß* — *blaß vom langen Sitzen in der Stube*; *weil man viel in der Stube sitzt*.

Тут має місце ситуативна мотивація. Подібні номінації є своєрідними семантичними конденсатами, що імпліцитно утримують не названий денотат (предмет, явище, стан). Такі назви ми пояснюємо двома причинами:

1) несумісністю денотативних значень обох компонентів *stubenblaß*...

2) Можливістю збільшення семантичної ємкості слова через ознаку *semestermüde*...

I. Під **зовнішньою** причиною розуміємо таку причину, що безпосередньо не пов'язана з психічною діяльністю суб'єкта. Зовнішня причина у складі ад'єктивних композит каузального типу номінується іменниками II, III, IV і V груп, тобто: *naturalia*, *nomina temporalia*, *nomina realia*, *Deverbativa*. Наприклад, *frosthart*, *schweißfeucht*, *reisedürr*...

Під **внутрішньою** причиною розуміємо психічну дію або стан особи, що викликає другу дію або стан. Внутрішню причину номінують іменники першої групи, тобто: *nomina affectuum*. Наприклад, *angststarr*, *zornrot*, *neidgrau*...

II. Наслідковий компонент номінується якісними прикметниками, що виражають внутрішні ознаки особи фізичний або психічний стан: *rot*, *grau*, *blaß*, *bleich*...; *feucht*, *hart*, *frisch*, *naß*... Р. В. Єфимов, досліджуючи відад'єктивні префіксальні дієслова, виділяє 9 семантичних груп опорних прикметників, що виступають твірними основами префіксальних фактивів (2, додаток 3). Цікаво відзначити, що з дев'яти виділених Р. В. Єфимовим груп у каузальному словоскладанні прикметників беруть участь тільки п'ять, а саме:

- 1) семантична група зовнішніх і внутрішніх ознак і стану людини;
- 2) семантична група зовнішніх і внутрішніх ознак і станів живої істоти;

- 3) семантична група зовнішніх і внутрішніх ознак і станів неживих предметів;
- 4) семантична група зовнішніх і внутрішніх ознак і стан неживих предметів і живих істот, у тому числі людини, або частини тіла живої істоти;
- 5) семантична група кольору або відтінку кольору.

Всередині кожної групи кількість прикметників, здатних до каузального словоскладання, обмежена: у першій групі з 46 прикметників, зафіксованих Р. В. Єфимовим, тільки 9 бере участь у каузальному словоскладанні *lahm, matt, müde, schwach, starr, stumm, taub, wach, wund*; у другій групі — з 6 — 1 *blind*; у третій групі — з 26 — 5 *frisch, hart, kühl, trüb, weit*; у четвертій групі — з 34 — 8 *feucht, kahl, krank, naß; rauh, schwer, steif, warm*; у п'ятій групі — з 16 — 8 *blaß, bleich, braun, dunkel, grau, grün, rot, schwarz*.

Як бачимо, кількість ад'єктивних вихідних основ, валентно-здатних на каузальну композитність, досить обмежена.

Решта груп:

- а) семантична група майнового, сімейного, соціального положення людини;
- б) семантична група «позитивної» і «негативної» оцінки;
- в) семантична група «смаку»,

в каузальному словоскладанні ад'єктивних композит не бере участі, що пояснюється, на наш погляд, валентними властивостями прикметників, відсутністю семантичного бінома «причина-наслідок» і несумісністю відповідних денотативних значень.

Модель $V_0 + A$

1. З морфологічної точки зору перший компонент даної моделі номінується урізаною дієслівною основою *lach(en)-rot, warte(n)-müde, gauch(en)-gelb...* Щодо семантики, то вони означають, як правило, дію, інтенсивність якого викликає фізичний (психічний) стан, ознаку, властивість, що виражені другим компонентом.

Ознака інтенсивності вказує: або 1) на дуже значну присутність якості, або 2) на дуже значну протяжність (прояв) дії, що є причиною, яка виражена першим компонентом.

Його можна порівняти з ознакою Маді (високий ступінь ч. л.), що відзначена А. К. Жолковським і І. А. Мельчуком як один з семантичних множителів для описання семантики [3].

Тут, як правило, має місце метафоризація, гіперболізація. *Wartemüde* — vom Warten müde, причому vom langen Warten.

Оскільки у словосполученні має місце і мовна надлишковість (субстантивний інфінітив уже вказує на процесуальність, протяжність), то потреба у додаткових маркерах відпадає. Актуалізатор (якісний або кількісний) присутній імпліцитно. Можна

допустити, що марковане підсилення протяжності дії (або його інтенсивності) сприяє звертанню словосполучки в складне слово.

Цікаво, що ці прикметники за семантикою співвіднесені з дієсловами типу *sich müde/laufen* — *бегать до предела*, що виражений першим компонентом у дієсловах вказаного типу, другим компонентом в досліджених ад'єктивних композитах: *laufmüde...*

2. Щодо другого компонента, то характерно, що склад прикметників для його номінації обмежений декількома одиницями — *schwer, warm, rot, müde...* Слід відзначити особливу активність прикметника — *müde* як наслідкового компонента, активність його пов'язана з активізацією саме каузального значення: *laufmüde, wartemüde, wandermüde, streitmüde, arbeitsmüde...* та інші.

Прикметник як наслідковий компонент свідчить, що дія, виражена причинним компонентом, завжди результативна, тобто другий компонент має результируючий характер, у той час як у першого компонента характер стимулюючий.

Для дальшого дослідження, особливо для вивчення питання лінгвістичного передбачення словотвірних потенцій мови при вираженні каузального зв'язку, необхідний глобальний аналіз прикметників, що може змінити число семантичних груп і їх взаємодію як у плані змісту, так і в плані вираження.

ЛІТЕРАТУРА

1. В. Г. Адмони. Морфологическая структура слова в немецком языке. — «Морфологическая структура слова в индоевропейских языках», «Наука», М., 1970.
2. Р. В. Ефимов. Словообразовательные потенции глагола (анализ отадъективных префиксальных глаголов в современном языке). Автореф. канд. дисс. М., 1971.
3. А. К. Жолковский, И. А. Мельчук. О возможном методе и инструментах семантического анализа. — «Научно-техническая информация», 1965. № 6.
4. Б. М. Задорожный. Значение и употребление причастий в германских языках. Автореф. докт. дисс. М., 1964.
5. С. Д. Кацнельсон. Типология языка и речевое мышление. «Наука», Л., 1972.
6. В. І. Каравашкін. Трансформаційні моделі ад'єктивних композит з каузальним зв'язком між компонентами. — «Вісник ХДУ, Іноземні мови», вип. 6, 1973.
7. А. П. Комаров. О лингвистическом статусе каузальной связи. Алма-Ата, 1970.
8. М. Д. Степанова. Методы синхронного анализа лексики. «Высшая школа», М., 1968.
9. А. Я. Шайкевич. Распределение слов в тексте и выделение семантических полей. — «Иностранные языки в высшей школе», вып. II, М., 1963.
10. Е. И. Шендельс. Грамматическая синонимия (на базе морфологии глагола в современном немецком языке). Автореф. докт. дисс. М., 1964.
11. Kleine Enzyklopädie. Die deutsche Sprache. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1969.